

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Liis Listra

**LAPSE SUHTLUSÕIGUSE TAGAMINE MÕLEMA VANEMAGA
BRÜSSEL II MÄÄRUSE MENETLUSE AJAL VANEMLIKU
VASTUTUSE KONTEKSTIST TULENEVALT**

Magistritöö

Õppekava HAJM, peaeriala Eesti avalik ja eraõigus

Juhendaja: Kristi Joamets, PhD

Tallinn 2019

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 17 637 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Liis Listra

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 141745HAJM

Üliõpilase e-posti aadress: liis_listra@hotmail.com

Juhendaja: Kristi Joamets, PhD:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	6
1. SUHTLUSÕIGUSE SEOS HOOLDUSÕIGUSEGA	12
1.1. Hooldusõiguse mõiste sisu ja õiguslik reguleerimine / ulatuse määratlemine	14
1.2. Suhtlusõiguse mõiste sisu ja õiguslik reguleerimine / ulatuse määratlemine.....	20
2. SUHTLUSKORRA TÄITMISEL ETTE TULEVAD TAKISTUSED NII VANEMA KUI LAPSE POOLT	28
2.1. Suhtluskorra täitmise takistamine lapsevanema poolt.....	28
2.2. Suhtluskorra täitmise takistamine lapse enda poolt.....	34
2.3. Muude probleemide ja takistuste ilmumine suhtluskorra täitmisel	35
3. BRÜSSEL II MÄÄRUSE PRAKTIKA ANALÜÜSIMINE	43
3.1. Euroopa Kohtu lahendid	44
3.2. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid.....	48
KOKKUVÕTE	59
SUMMARY	64
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	66

LÜHIKOKKUVÕTE

Töö autorit ajendas magistritöö teemaks valima lapse suhtlusõiguse tagamine Brüssel II määruse menetluse ajal vanemliku vastutuse kontekstist tulenevalt, sest see on uudne ning Eestis on seda temaatikat uuritud vaid vähesel määral. Teema valikul osutus oluliseks ka autori enda huvi lapse suhtlusõiguse tagamise vastu ning soov uurida, kuidas on selline olukord hetkel Eestis reguleeritud ja kas olemasolev regulatsioon täidab oma eesmärgi. Töö on originaalne, mis väljendub nii teema valikus, struktuuris, analüüsis, võrdlustes ja erialaste teadulike allikate kasutamises. Käesoleva töö autor on välja pakkunud omapoolseid järeldusi ja võimalikke lahendusi töös käsitletava õigusliku probleemi lahendamiseks.

Käesoleva töö uurimuslikkus seisneb eelkõige teoreetilise osa mõistmises ning olulisemate aspektide väljatoomises. Autor on kasutanud erinevaid õiguse tõlgendamismeetodeid ja võrdlevat analüüsi sh erinevate autorite seisukohtade analüüsimine, argumentide ja väidete võrdlemine ning erinevate seisukohtade põhjendamine. Ühelt poolt võrdleb autor täna kehtivat õiguslikku regulatsiooni, see tähendab, millised võimalused on täna kehtivas õiguses sarnase õigusliku olukorra reguleerimiseks. Teiselt poolt võrdleb autor Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa lapse suhtlusõiguse tagamise regulatsiooni Eesti omaga, et võrrelda ning analüüsida vastavaid regulatsioone ja leida selline mudel, mille alusel oleks lapse suhtlusõigus tagatud mõlema vanema poolt ja esikohale seatud lapse huvid. Töö on loogilise ülesehitusega ja süsteemne.

Autor on töös kasutanud nii Euroopa Kohtu, Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Riigikohtu lahendeid. Riigikohtus on vanema ja lapse vahelisi suhtlusõiguse küsimusi käsitletud väga erinevatest aspektidest lähtuvalt ning asunud ka seisukohale, et tegemist on probleemse valdkonnaga, kus käesoleval hetkel puudub toimiv ja kõikide osapoolte huvidega kooskõlas olev regulatsioon. Sellest tulenevalt lähtub töö autor praktikas suhtluskorra täitmisel esile kerkivatest õiguslikest probleemidest, nende tekkimise põhjustest ning pakub ka omapoolseid lahendusi, mis võib aidata seda probleemset õiguslikku olukorda lahendada.

Lapsega kooselava vanema ülesanne on eelkõige arvestada lapse huvidega, kuid õiguslikust aspektist lähtudes peab lapsele olema tagatud suhtlusõigus mõlema vanemaga. Õigusliku probleemi olemasolu seisneb selles, et vanematel on kohustus tagada suhtlusõigus lapsele mõlema vanemaga, kuid praktikast ja kohtuvaidlustest tulenevalt selgub, et tegelikkuses ei tagata lapsele õigust suhelda mõlema oma vanemaga (põhjus võib olla nii lapses, vanemas kui ka kohtupoolses menetluslikus eksituses) ja sellega seoses rikutakse lapse õigust suhelda mõlema oma vanemaga.

Magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade lapse suhtlusõiguse tagamisel mõlema vanemaga Brüssel II määruse menetluse ajal vanemliku vastutuse kontekstist ja Eesti praktikast lähtuvalt, leida õiguslikke lahendusi suhtluskorra tõhusaks ning regulaarseks toimimiseks ja täitmiseks.

Magistritöö hüpoteesiks on väide, et Brüssel II normid, mida kohaldatakse vanemliku vastutuse küsimuses, ei taga lapse õigust suhelda oma mõlema vanemaga.

Hüpoteesi kontrollimiseks kasutab käesoleva töö autor õigusakte, teaduskirjandust, kohtupraktikat ja teisi allikaid, et õigusliku probleemi olemust paremini selgitada ja analüüsida ning saavutada töö objektiivsus.

Võtmesõnad: Vanemlik vastutus, suhtlusõigus, hooldusõigus, Brüssel II määrus, ÜRO lapse õiguste konventsioon

SISSEJUHATUS

Lapse õigus perekonnaelu austamisele koosneb mitmest erinevast õigusest. Näiteks koosneb lapse perekonnaelu austamise õigus nii lapse õigusest vanemate hoolitsusele, õigusest säilitada kontakt mõlema vanemaga, õigusest olla vanematest lahutatud, välja arvatud juhul, kui see on lapse parimates huvides, ja õigusest perekonna taasühinemisele. Lapse õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga eksisteerib vanemate lahuselamise kõikide vormide puhul, see tähendab nii perekonnaga seotud kui ka riigipoolse sunniviisilise lahuselamise puhul. Tagades lapse õigus säilitada kontakt oma vanematega ja õigus perekonna taasühinemisele, tuleb esikohale seada lapse parimad huvid, võttes arvesse lapse vanust ning küpsusastet. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 24 lõikes 3 tunnustatakse iga lapse õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga. Vanema ja lapse vaheline kontakt peab olema regulaarne, otsene ja kontakti tagamise eesmärgil tekib ka isiklik suhe. Kuid on ka sätestatud, et iga lapse õigus säilitada kontakt oma vanematega on sõnaselgelt piiratud tema parimate huvidega.¹

Lapse ja vanema vahelise suhte õigusliku regulatsiooni sisu ning ulatus sõltub teataval määral ka ühiskonnas valitsevatest väärtushinnangutest. 1. juulil 2010. aastal jõustunud perekonnaseadus² (PKS) tõi endaga kaasa ulatusliku reformi lapse ja vanema vahelises õigussuhtes. Perekonnaseaduses defineeriti vanema hooldusõigus, mis oli 1995. aasta perekonnaseadusega võrreldes uudne kontseptsioon. Seadusandjapoolsed muudatused hooldusõigust puudutavas regulatsioonis mõjutavad ühel või teisel viisil suurt osa elanikkonnast.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 27³ kohaselt on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all, abikaasad võrdõiguslikud, mõlemal vanemal õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ning hoolitseda nende eest ja samuti on perekond kohustatud hoolitsema

¹ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf, 20. märts 2019.

² Perekonnaseadus. RT I, 09.05.2017, 28.

³ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.

oma abivajavate liikmete eest. Käesoleva magistritöö teemast lähtudes on abivajavateks liikmeteks praegusel juhul justnimelt lapsed. Suhtlusõiguse teostamisel püüeldakse selle poole, et lapse ja vanema vaheline suhtlus toimiks regulaarselt ja loomulikult mitte kohustuslikus korras vastumeelsena. „Kui eraldi elavatel vanematel puudub üksmeel lapsega suhtlemisel, siis on kohtu pädevus piirata suhtlusõigust ja määrata lapsega suhtlemiseks kindel suhtluskord. Suhtlusõigus kätkeb endas nii lapse kui ka vanema, vanavanemate ja teiste lähedaste ning laste vahelist suhtlemist.“⁴ Käesolevas magistritöös käsitleb autor magistritöö piiratud mahu tõttu ainult vanemate ja laste vahelist suhtlusõigust, et vältida laialivalguvat õigusliku probleemi käsitlust.

PKS § 143 lg 1 kohaselt on lapsel õigus isiklikult suhelda oma mõlema vanemaga ning mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda oma lapsega.⁵ PKS § 143 lg 2 sätestab, et vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist.⁶

PKS § 144 kohaselt on vanemal õigus nõuda teiselt vanemalt lapse isikuga ja varaga seotud tähtsate asjaolude kohta infot tingimusel, et see ei ole vastuolus lapse huvidega.⁷ „Laps vajab oma arenguks ja heaoluks kõrvalist toetust ja abi, mida enamasti pakub perekond, eelkõige lapse vanemad. Ka õiguslikke suhteid reguleerides lähtutakse lapse arengu ja heaolu tagamisel lapse eksistentsiaalsest sõltuvusest oma vanematest, mistõttu on lapse arengu ja heaolu esmaseks tagajaks ka õiguslikult tema vanemad.“⁸ Lapsed on täieõiguslikud õiguste kandjad.

Töö autor valis magistritöö teemaks lapse suhtlusõiguse tagamise mõlema vanemga Brüssel II määruse menetluse ajal vanemliku vastutuse kontekstist tulenevalt, sest Eesti õiguskirjanduses on lapse suhtlusõiguse tagamist mõlema vanemaga Brüssel II määruse menetluse ajal vanemliku vastutuse kontekstist tulenevat teemat uuritud vaid üldiselt, vähesel määral. Tegemist on aktuaalse teemaga, kuivõrd käesolevas magistritöös on analüüsitud suhtluskorra täitmise või mitte täitmisega seonduvaid kohtulahendeid. Nii Riigikohus, Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohus on asunud seisukohale, et tegemist on probleemse valdkonnaga, millele ei ole

⁴ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 13.

⁵ Perekonnaseadus. RT I, 09.05.2017, 28.

⁶ Perekonnaseadus. RT I, 09.05.2017, 28.

⁷ Perekonnaseadus. RT I, 09.05.2017, 28.

⁸ TAI koolitus- ja teabekeskus. (2011) Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri. Kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/131979527812_sotsiaaltöö_2011_05.pdf, 20. märts 2019.

käesoleva hetkeni leitud toimivat lahendust. Kohtupraktika analüüsimise tulemusena võib töö autor väita, et kõige problemaatilised on järgmised olukorrad, kus vanemast tulenevatel põhjustel on suhtluskorra täitmine raskendatud, suhtluskorra täitmist takistab laps isiklikult või muud põhjused sh kohtumenetluse läbiviimisel tekkinud menetluslikud takistused. Töö autori arvates on oluline lähtuda eelpool nimetatud probleemsetest olukordadest, tuua välja olulisemad suhtluskorra täitmisel esinevate probleemide põhjused ning pakkuda välja ka omapoolseid lahendusi õigusliku probleemi lahendamiseks ning regulatsiooni muutmiseks või täiendamiseks.

Lapse hooldusõiguse ja suhtlusõiguse teemal on kirjutatud mitmeid lõputöid. Näiteks Tambek, kes on kirjutanud lapse parimate huvide kaitsesest lapseröövi menetluses, Iskül, kes on kirjutanud lapse parimast huvist hooldusõiguse üleandmisel, Malla, kes on kirjutanud vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramise ja täitmise probleemistikust, ja veel teised, kellele on käesoleva töö autor ka viidanud. Kuigi hooldusõiguse ja suhtlusõiguse teemadel kirjutatud lõputööd võivad olla struktuuri poolest sarnased on kõigil erinev fookus. Kui näiteks Tambek'ü fookus oli suunatud laste parimate huvide kaitsmisele ja Haagi konventsiooni eesmärkide täitmisele, siis Malla on oma töös seadnud fookuse suhtluskorra täitmisele ja määramisel ekasutatud meetoditele ning Iskül'i töö eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas on lapse huvide mõiste defineeritud, hooldusõiguse üleandmise regulatsiooni koosõla lapse huvidega ning kas lapse huvi sisustamine oleneb ühise hooldusõiguse lõpetamise viisist. Käesoleva töö fookuseks on lapse suhtlusõiguse tagamine mõlema oma vanemaga Brüssel II määruse metluse ajal lähtudes vanemliku vastutuse kontekstist. Oluline on autori hüpotees, et Brüssel II normid, mida vanemliku vastutuse küsimuses kohaldatakse, ei taga lapsele õigust suhelda mõlema oma vanemaga.

Käesoleva magistr töö autor leiab, et kohtupraktika analüüsist tulenevalt võib väita, et lapsega koos elav vanem keeldub teisele vanemale lapse kohta õigustatud teabe andmisest. Lapsega kooselava vanema ülesanne on eelkõige arvestada lapse huvidega, kuid õiguslikult aspektist lähtudes peab lapsele olema tagatud suhtlusõigus mõlema vanemaga. Õiguslik probleem seisnebki selles, et ühel vanemal on justkui kohustus anda teisele vanemale teavet nii lapse kui varaga seotud asjaolude kohta, kuid tegelikkuses seda teavet ei saada.

Magistr töö autor on seisukohal, et sellise problemaatika tekkimise põhjus tuleneb õigusnormidest, õigusnormide ebapiisavast regulatiivsusest. Magistr töös käsitletud probleemi

lahendamiseks pakub autor välja lahendusi olukorra muutmiseks, et eelkõige laste huvid oleksid seadusega ettenähtud ulatuses tagatud.

Töö autor uurib nii Eesti siseriiklikke regulatsioone, Euroopa Liidu (EL) õigusakte (Euroopa Liidu põhiõiguste hartat, Brüssel II määrust) ja rahvusvahelistest õigusaktidest ÜRO lapse õiguste konventsiooni, nende rakendamist ning kohtupraktikat. Töö tähtsus seisneb laste huvide paremas kaitses ja mõjutab õiguse arengut.

Magistritöö eesmärgiks on välja tuua Eesti praktikas suhtluskorra täitmisel tekkinud olulisemad probleemid ja nende tekkimise põhjused, pakkuda välja võimalikke lahendusi efektiivse ja toimiva suhtluskorra tagamiseks. Magistritöö hüpoteesiks on väide, et Brüssel II normid, mida kohaldatakse vanemliku vastutuse küsimuses, ei taga lapse õigust suhelda oma mõlema vanemaga.

Hüpoteesi kontrollimiseks kasutab käesoleva töö autor õigusakte, teaduskirjandust, kohtupraktikat ja teisi allikaid. Kohtulahendite sisu analüüsimisel on autor kasutanud andmete sünteesi, võrdlemise ja analüüsi meetodit.

Lisaks eelpool nimetatud meetoditele on töö autor kasutanud andmete analüüsimiseks kvalitatiivset meetodit, kirjeldades käsitletud teadusartiklite, seaduste ja muude õigusaktide abil mõistete ning terminoloogia sisu. Käesoleva töö autor on kasutanud magistritöö kirjutamisel võrdlevat analüüsi, et omavahel võrrelda nii Saksamaa, Inglismaa, Prantsusmaa ning Eesti õigussüsteemis sätestatud. Kogu töö vältel on autor kasutanud analüüsivat meetodit. Õigusnormide sisu kindlaksmääramiseks kasutab autor erinevaid õigusnormide tõlgendamise meetodeid, eelkõige võrdlevat analüüsi ning grammatilist ja loogilist tõlgendamist.

Kuna käesoleva magistritöö teemat ei ole Eestis väga põhjalikult analüüsitud, siis on valitud teema kohta eestikeelset õiguskirjandust väga vähe. Võrdlusena on töös kasutatud Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa õigust üldiselt (vaid selles osas, mis on oluline selleks, et käesoleva töö konteksti paremini mõista ja õigusselgust saada), et luua magistritööle teoreetiline raamistik ja paremini mõista õiguslikku olukorda ja leida, millise riigi regulatsioon eeskujuks võtta magistritöö õigusliku probleemi lahendamise jaoks.

Õigusliku probleemi analüüsimiseks on autor lähtunud nii Eesti õigussüsteemis kehtivatest normatiivmaterjalidest kui ka Euroopa Liidu õigusest ja seda reguleerivatest normatiivmaterjalidest. Lisaks normatiivmaterjalidele on analüüsitud nii Riigikohtu, Euroopa Kohtu ning Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat.

Käesoleva töö autor valis eelpool nimetatud võrdlusriigid, sest Saksa õigus on Eesti õigusele suurt mõju avaldanud ning Eesti eraõiguse loomisel on eeskujuna võetud Saksa eraõigusest. Inglismaal on erinevalt Eesti õigussüsteemist kasutusel pretsedendiõigus, millest tulevalt võib see erinevus aidata leida käesoleva magitöö õiguslikule probleemile lahenduse. Prantsusmaa võrdlusriigiks toomise valiku põhjuseks on asjaolu, et kõrge elatustasemega riigis rakendatava suhtluskorra regulatsiooni abil on võimalik lahendada käesoleva töö õiguslikku probleemi. Lisaks sellele on käesoleva töö autor magistritöö kirjutamisel lähtunud hooldusõigust ning suhtlusõigust käsitlevatest eesti ja inglise keelsetest teadusartikklitest, erialakirjandusest, teoreetilistest monograafiatest, rahvusvahelistest ajakirjadest, Interneti andmebaasidest, avalikest aruannetest (sh statistika aruanded) ning erinevatest Juridica artiklitest, milles on käsitletud lisaks hooldusõigusele ja suhtlusõigusele ka teisi olulisi õiguslikke aspekte (näiteks perekonnaõiguse seost teiste tsiviilõiguse valdkondadega, lepitusmenetlus perevaidlustes, lapse ärakuulamine, Haagi lapseröövi konventsiooni kohaldamise praktika Eesti kohtutes jne).

Töö struktuur on üles ehitatud vastavalt uurimuse eesmärgile ning on läbipaistev ja ülevaatlik. Käesolev magistritöö on jaotatud kolmeks peatükiks, mis igaüks omakorda koosneb kahest või enamast alapeatükist. Sissejuhatus on lühike ja konkreetne. Sealt saab lugeja ülevaate teema aktuaalsusest, uudsusest, töö probleemist, eesmärgist, kasutatavatest meetoditest, hüpoteesist, töö üldisest struktuurist ning olulisematest kasutatud allikatest. Esimeses peatükis käsitleb autor hooldusõiguse ja suhtlusõiguse olemust üldiselt ning toob esile nii hooldusõiguse kui ka suhtlusõiguse mõistete sisu, õigusliku regulatsiooni ja ulatuse määratluse. Autori arvates on see oluline probleemi kontekstist lähtuvalt, sest magistritöö eesmärgi saavutamiseks on vajalik esmalt mõista nii hooldusõiguse kui ka suhtlusõiguse olemust ning nende piiramise võimalikkust suhtluskorra määramise regulatsioonist lähtuvalt.

Teine ja kolmas peatükk moodustavad töö põhiosa. Teises peatükis käsitleb autor praktikas esinevaid takistusi suhtluskorra täitmisel. Selles peatükis käsitleb autor suhtluskorra tekkimisel esinevaid probleeme ning nende probleemide põhjustajaid. Teine peatükk on omakorda jaotatud kolmeks alapeatükiks, millest esimene on sisustatud lapsevanema poolt suhtluskorra täitmise

takistamisega, teine alapeatükk käsitleb lapse enda poolset suhtluskorra takistamist ning kolmas alapeatükk keskendub muudele võimalikele tekkivatele takistustele, mis suhtluskorra täitmisel ette tulevad sh kohtu enda poolsed menetluslikud rikkumised.

Kolmandas peatükis keskendub nendele meetoditele ja abinõudele, mida saaks kasutusele võtta läbi kohtupraktika analüüsimise, et tagada toimiv suhtluskord ja selle efektiivsus sh laste huvide kaitse. Kolmandas peatükis analüüsib käesoleva töö autor lisaks Eesti kohtupraktikale ka Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat.

Käesolev magistritöö põhineb peamiselt õigusaktide, erinevate kohtulahendite ja teaduslike artiklite analüüsil ning võrdlemisel. Sellest tulenevalt on autor jõudnud just sellistele töötoodud järeldustele.

Töö autor soovib, et käesolev magistritöö oleks abiks, aitaks seda keerulist ja järjest olulisemat valdkonda paremini mõista ning suurendaks teadlikkust ja teadmisi õigusnormide kohta, mis kaitsevad ja edendavad nii Eestis kui ka Euroopas laste õigusi.

Töö autor tänab juhendajat Kristi Joamets´a kiire, konkreetse ja konstruktiivse tagasiside eest. Samuti objektiivsete märkuste, nõuannete, tähelepanekute ja toetava suhtumise eest, mis on olnud suureks abiks magistritöö kirjutamisel.

1. SUHTLUSÕIGUSE SEOS HOOLDUSÕIGUSEGA

Vanema ja lapse vahelise suhte õigusliku regulatsiooni sisu ja ulatus sõltub ühiskonnas valitsevatest väärtushinnangutest. 1. juulil 2010 jõustunud PKS tõi kaasa vanema ja lapse vahelise õigussuhte ulatusliku reformi. PKS-s defineeriti vanema hooldusõigus, mis oli 1995. a perekonnaseadusega võrreldes uudne kontseptsioon. Suhtlusõigus on lapse subjektiivne ja isiklik õigus.⁹

Läbi aegade on inimesed tähtsustanud perekonda ja pidanud oluliseks nii kuulumist perekonda kui ka perekonna siseseid väärtusi. Olenemata riigikorrast tunnustatakse perekonda kõigis ühiskondades. Lapsed on perekonnas olulisel kohal, sest sõltumata ühiskonnas valitsevatest hoiakutest, õigusest ja riigikorrast oleneb perekonna eksistents väga olulisel määral lastest kui järeletulijatest ja perekonna traditsioonide edasikandjatest.¹⁰ Pidevad muutused ühiskonnas on endaga kaasa toonud erinevad perekonnavormid ehk perekonna struktuurid (liikmed, kes selle perekonna moodustavad) ja funktsioonid, mis on pidevas muutumises.¹¹ „Seega ei saa perekonnaõigus oma valdavale imperatiivsusele ja rangetele vorminõuetele vaatamata ka edaspidi kõlblusnormidega kindlaks määratud perekonnasuhteid lõpuni normatiivselt kujundada. Nii piirdub perekonnaõigus perekonnasuhete tsiviilõigusliku regulatsiooniga, üldjuhul aidates otsustada, mida tuleks perekonnasiseste konfliktide puhul teha.“¹²

Isikute suurem liikumine, üha enam eri rahvuste esindajatest koosnevaid perekondi ning Euroopa õigusruumi kokkukasvamine ühtseks majandus- ja õigusruumiks on suundumus, mis esitab uusi väljakutseid ka perekonnaõigusele. Viimasel paaril kümnendil on ühe enam hakatud välja selgitama laste huvisid ja seda mitte ainult perekonnaõiguslikes vaidlustes, vaid ühiskond liigub

⁹ Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2017) Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine. Võrdlev analüüs. Justiitsministeerium, lk 6. Kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/suhtlusoiiguse_uuring27112017.pdf, 20. veebruar 2018.

¹⁰ Ahas, E. (2015) Kas perest eraldamine on liigne sekkumine perekonnaautonoomiasse või üks lapse huve tagavatest meetmetest? *Juridica*. Nr. 6, 397-404.

¹¹ Bonder, R. Lapsendamissaladuse avaldamine avalikes huvides. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012, lk 44.

¹² Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2010) Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. *Juridica*. Nr. 2, 86-101.

üha enam selles suunas, et on asunud arvestama ka lapse arvamusega. Lapsele peab olema tagatud õigus öelda oma arvamus kõiki teda puudutavate otsuste tegemisel.¹³

„Enamik uuritud riikide õigussüsteemidest käsitlevad suhtlusõigust sõltumatusena hooldusõigusest, millest tulenevalt on lapsel õigus suhelda nii hooldusõigust omava lahuselava vanemaga kui ka vanemaga, kellel puudub lapse suhtes hooldusõigus.“¹⁴ Praktikas on nendele lastele tagatud parem suhtlusõigus mõlema vanemaga, kelle vanematel on ühine hooldusõigus. Kuid lapsele peab olema tagatud suhtlus ka selle vanemaga, kellel puudub hooldusõigus.¹⁵ Näiteks Prantsusmaal sõltub suhtlusõiguse olemasolu hooldusõiguse olemasolust ja selle ulatusest. Lapse suhtlusõigust eristatakse hooldusõigust omava vanemaga ning hooldusõigust mitte omava vanemaga.

Üldiselt on õigus lapsest eraldi elaval vanemal lapsega suhelda ja ainult väga tõsiste asjaolude ilmnemisel on võimalik seda olukorda muuta. „Inglismaal on lapse ja vanemavaheline suhtlusõigust sõnastatud kui korraldust,“¹⁶ millega antakse lapsega koos elavale vanemale „õigus otsustada, kas ja millal on lapsel võimalik teise vanemaga kohtuda ja suhelda.“¹⁷ Inglismaa õigussüsteemis lähtutakse suhtlusõiguse määramisel eelkõige lapse seisukohast,¹⁸ mille tulemuseks on toimiv suhe mõlema vanemaga. „Soome suhtluskorra määratluse kohaselt on lapsel õigus suhelda selle vanemaga, kellega koos ta ei ela“.¹⁹

¹³ Liiv, E. (2006) Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. *Juridica*. Nr. 4, 257-261.

¹⁴ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tallinn 2015, lk 12.

¹⁵ Ferrand, F. Parental Responsibilities. National Report: France. Q 44 (a). Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-Parental-Responsibilities.pdf>, 10. veebruar 2018.

¹⁶ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 11.

¹⁷ Children and Families Act 2014 § 12 (3). Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted>, 10. jaanuar 2018.

¹⁸ Lowe, N. Parental Responsibilities. National Report: England and Wales. Q 44 (a), 45. Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/England-Parental-Responsibilities.pdf>, 20. jaanuar 2018.

¹⁹ Boele-Woelki, K. (2007) jt. *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

1.1. Hooldusõiguse mõiste sisu ja õiguslik reguleerimine / ulatuse määratlemine

Lapse hooldusõigust puudutavates küsimustes on aluseks eelkõige lapse huvid. „Lapse prima huvi standard pärineb anglo-ameerika õigussüsteemist ning seda hakati kohtute poolt rakendada nii abielu-, adopteerimis- ja eestkoste asjades ehk küsimustes, mis puudutasid lapsi.“²⁰ „Esimesest kirjapandud seadusest alates on lääne ühiskond tunnustanud isa absoluutset võimu abielust sündinud laste üle“²¹. „Samuti eeldatakse tihti, et naine ja lapsed on isast majanduslikult sõltuvuses, sest arvati, et isa suudab paremini kaitsta oma laste huvisid.“²² „Samuti arvati isa olevat laste loomulikuks hooldajaks“²³ ning vanas Roomas isegi oli isal patriarhaalne võim perekonna üle.²⁴ „Ajaloolisest kontekstist tulenevalt tähendab hooldusõigus isa võimu ning isal võis olla lapse elu üle isegi eluaegne ja piiramatult otsustamise õiguse osas, last võeti kui vallasvara.“²⁵

Tänapäeva inimesed on äärmiselt liikuvad ning see avaldab tugevat mõju ka laste elukorraldusele. Ühe vanema poolt lapse omavoliline viimine teise riiki võib kahjustada ka vanemate omavahelisi suhteid, mis omakorda mõjuvad halvasti ka lapsele. Laste huvide paremaks kaitseks on sõlmitud erinevaid rahvusvahelisi kokkuleppeid. Hooldusõiguse kaitset käsitlevatest konventsioonidest on üks olulisemad Haagi konventsioon²⁶ ja laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsiooni ratifitseerimise seadus.²⁷

²⁰ Breen, C. (2002) *The standard of the best interest of the child. A western tradition in international and comparative law*. 1th ed. Brill: Martinus Nijhoff Publishers.

²¹ Iskül, I. Lapse parim huvi hooldusõiguse üleandmisel. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 8.

²² Johnson, J. L. (2005) The Best Interest Standard: A Review of How Broad Judicial Discretion and Influences of Social and Political Suggestion Have Led to An Abandonment of the Rule's Primary Purpose In Child Custody Decisions. - *Bepress Legal Series*. Kättesaadav: <http://law.bepress.com/expresso/eps/435/>, 20. jaanuar 2018.

²³ Warshak, A. R. (2011) Parenting by the clock: The best-interest-of-the-child standard, judicial discretion, and the american law institute's „approximation rule“. *Baltimore Law Review*, Vol 41, 85-163.

²⁴ Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Tallinn, Ilo 2000, lk 86.

²⁵ Kohm, M. L. (2008) Tracing the Foundations of the Best Interests of the Child Standard in American Jurisprudence. *Journal of Law and Family Studies*, Vol 10, No. 2, 337-377.

²⁶ Statute of the Hague conference on private International law. Kättesaadav: <http://www.hcch.net>.

²⁷ Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsiooni ratifitseerimise seadus, RT II 2001, 5, 26.

Valgma rõhutab konventsioonide olulisust eri riikide perekonnaõiguse ja rahvusvahelise eraõiguse normide ühtlustamisel, olles terviklikuks vahendiks lapseröövide vastu võitlemisel ja nende ärahoidmisel. Haagi konventsioon kaitseb hooldusõigust kõig laiemas tähenduses ning võimaldab lapseröövi küsimusi lahendada tunduvalt kiiremini kui Euroopa Nõukogu konventsioon, milles on käsitletud hooldusõiguse küsimuses tehtud otsuste tunnustamist ja täitmist.²⁸

„Tänapäeva ühiskonnas mõistetakse hooldusõiguse all mõlema vanema poolset vastutust oma lapse ees. 1995. aastal kehtima hakanud PKS²⁹ tugines vanemate õiguste ja kohustuste määratlemisel 1969. aasta Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeksile,³⁰ mille kohaselt tagati mõlemale vanemale lapse kasvatamisel ning tema huvide esindamisel võrdsed õigused ja kohustused.“³¹ Samuti selgitab ka Turkin, et „1995. aasta PKS-s puudus hooldusõiguse kontseptsioon, kuid reguleeritud oli lapse elukoha määramine vanemate lahusele korral. Samuti oli kohustus vanematel saavutada kokkulepe, kumma vanema juures laps elama hakkab ja reguleeriti lapsest lahus elava vanema õigus lapsega suhelda. 1995. aasta PKS kohaselt eeldati, et laps elab vaid ühe vanema juures, kuid suhtlusõigus on tagatud mõlemale vanemale. Suhtlemise all peeti silmas piisavalt pikki kokkusaamisi, mis pidid võimaldama lahuselaval vanemal lapse kasvatamises edukalt osaleda.“³²

Hooldusõigus jaguneb PKS § 116 lg 2 alusel hooldusõiguseks (vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest), isikuhoolduseks (vanema hooldusõigus hõlmab õigust hoolitseda lapse isiku eest), varahoolduseks (õigus hoolitseda lapse vara eest) ning lisaks õigus otsustada lapsega seotud asju. Abielus olevatel vanematel oma lapse suhtes ühine hooldusõigus (PKS § 117 lg 1). PKS § 117 lg 2 sätestab, et kui vanemad ei ole lapse sünni hetkel omavahel abielus, on neil ühine hooldusõigus, kui nad isaduse omaksvõtu tahteavaldusi esitades ei ole väljendanud oma soovi jätta vanema hooldusõigus vaid ühele vanemale.

²⁸ Valgma, A. (2004) Laste hooldusõiguse kaitse Haagi lapseröövi konventsiooni järgi. *Juridica*. Nr. 1, 41-52.

²⁹ Perekonnaseadus (kehtetu), RT I, 1994, 75, 1326.

³⁰ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri, lk 1. Kättesaadav:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=72206f6e-0c5b-856a-84c7-b7e1c759e576&, 10. jaanuar 2018.

³¹ Iskül, I. Lapse parim huvi hooldusõiguse üleandmisel. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 8.

³² Turkin, V. Perekonnaseadus, kommentaarid ja selgitused. Tallinn, Agitaator 2007, lk 64-65.

Üldjuhul on mõlemal vanemal ühine hooldusõigus oma lapsele. Euroopa Inimõiguste Kohus on *Sporer vs Austria*³³ otsuses välja toonud, et Euroopas ei ole saavutatud üksmeelt selles osas, kas väljaspool abielu sündinud lapse vanematel on samuti ühine hooldusõigus või mitte. Üldiselt omistatakse sellistel juhtudel lapse eestkoste emale. Igat kohtuvaidlust tuleb vaadelda ja hinnata eraldiseisvalt, sest esikohal on siiki lapse huvid. „Varahooldusõigus hõlmab lapse vara valitsemist ning lapsele kuuluvate nõuete sissenõudmist hõlmab endas nii õigust kui ka kohustust lapse vara valitseda ja säilitada,“³⁴ siis isikuhooldus hõlmab endas nii õigust kui ka kohustust tagada lapsele kõige olulisem: füüsiline ja vaimne areng ning heaolu, kuhu kuuluvad nii eluks vajalik (elukoht, söök jne), haridus ning kõik muud lapse kasvatamisega seonduvad küsimused.³⁵ Isikuhooldusõigus hõlmab õigust ja kohustust last kasvatada, otsustada lapse hariduse ja tervisega seotud asju, lapse järele valvata ja tema elu- ja viibimiskohta määrata ning lapse igakülgse heaolu eest hoolitseda.³⁶ Varahooldusõigus hõlmab lapse vara valitsemist ning lapsele kuuluvate nõuete sissenõudmist.³⁷ PKS § 118 lg 1 kohaselt teostavad vanemad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ning üksmeelel. PKS § 119 sätestab, et kui vanemad ei ole jõudnud kokkuleppele ühist hooldusõigust teostades, siis võib kohus vanema taotlusel anda selles asjas otsustusõiguse vaid ühele vanemale. Otsustusõiguse üleandmise korral võib kohus otsustusõiguse teostamist ka piirata või panna seda teostavale vanemale lisakohustused. Samuti sätestab PKS § 120 lg 3, et „kui vanemate ühiste tahteavalduse tegemine põhjustaks lapse huvidega vastuolus oleva viivituse, siis on võimalik ühel vanemal teha lapse huvides vajalik tehing või toiming üksinda, kuid kui piiratakse hooldusõigus, siis on ühtlasi piiratud ka vanema esindusõigus.“³⁸

Mäesalu kirjutab: „oluline on kontrollida, milline on vanemale antud hooldusõiguse sisu. Hooldusõigus peab sisaldama eelkõige õigust määrata lapse elukoht. Kui Eestis on ühele vanemale kohtulahendiga antud ainuhooldusõigus, siis teisele vanemale jääb üldjuhul suhtlusõigus perekonnaseaduse § 143 tulenevalt. Kui ainuhooldusõigusega vanem läheb lapsega välisriiki, siis hooldusõigusega vanemal puudub alus lapse tagastamise taotlemiseks, kuivõrd

³³ EIKo 03.02.2011, 35637/03, *Sporer vs Austria*.

³⁴ Dethloff, N. (2005) Parental Rights and Responsibilities in Germany. *Family Law Quarterly*, Vol 39, No. 2, 315-337.

³⁵ Lillsaar, M., Siiuula-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel - kes on võitja, kes kaotaja? – Riigikogu toimetised 27/2013, lk 80.

³⁶ RKTkm 2-18-3298, p 7.

³⁷ RKTkm 2-18-3298, p 11.

³⁸ Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2010) Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. *Juridica*. Nr. 2, 86-101.

teine vanem ei ole toime pannud lapseröövi.³⁹ Eesti kohtupraktikas on viimastel aastatel tähelepanu juhitud asjaoludele, kuidas vormistada kohtulahendit nii, et selle täitmisele järgnev täitemenetlus oleks edukas ning kuidas peaks toimuma lahendi tegemisele järgnev täitemenetlus⁴⁰, et see vastaks ka rahvusvaheliselt välja kujunenud praktikale.⁴¹

Iskül kirjutab: „ühise hooldusõiguse olemasolu korral on vanematel ühine otsustusõigus ka lapse viibimiskoha suhtes. Kui üks vanematest soovib kaitsta oma õiguseid ning takistada teisel vanemal tema nõusolekuta riigist lahkuda, on tal võimalik preventiivse sammuna pöörduda kohtusse ja taotleda (vajaduse korral esialgse õiguskaitse korras kiireloomulist) lahendit, milles reguleeritakse lapsega välisriiki reisimist või kolimist.“⁴² Seda käsitleb ka Riigikohtu lahend 3-2-1-94-09,⁴³ kus kohus keelas ühel vanemal koos lapsega Eesti Vabariigist lahkuda ilma teise vanema nõusolekuta, sest kui laps asub elama välisriiki, ei ole lapse ja temaga mitte koos elava vanema suhtlemine võimalik samadel tingimustel, kui saaks toimuda suhtlemine samas riigis elava lapse ja vanema vahel. Kolleegiumi arvates ei ole vaidluses lapse üle vajalik keelata vanemal lapsega Eesti Vabariigist lahkuda, vaid oluline on see, et kohtumenetluse ajal ei viidaks last omavoliliselt välisriiki, mis raskendab lapse ja lahus elava vanema õiguste teostamist.

Autor arvab, et oluline on selles küsimuses lähtuda ka lastekaitseaduse § 28-st, mille kohaselt on ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapsel õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last. Samuti on lapsest lahus elaval vanemal perekonnaseaduse (PKS) § 52 lg 1 järgi õigus lapsega suhelda. Ühtlasi raskendab lapse välisriiki viimine lapse üle peetava vaidluse kohtulahendi täitmist ja võib muuta selle võimatuks.

Iskül seostab lapse huvid väärtushinnangutega. Ta kirjutab, et „lapse parima huvi sünonüümiks ei saa olla üldine ettekujutus sellest, mis on lapsele hea, sest see on palju laiem ning subjektiivne mõiste, mis põhineb väärtushinnangul.“⁴⁴ Funderburk rõhutab, et „laste parimate huvide

³⁹ Mäesalu, H. Lapse tagastamata jätmine Haagi 25.10.1980. a lapseröövi konventsiooni alusel. Magistritöö, Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2012, lk 41.

⁴⁰ Torga, M. (2015) Kuidas tagada lapserööviasjas tehtud kohtulahendi täitmine? Haagi 1980. aasta lapseröövi konventsiooni kohaldamise praktiline külg. *Juridica*. Nr. 3, 219 -225.

⁴¹ RKTkm 3-2-1-146-14.

⁴² Mäesalu, H. (2012) Haagi lapseröövi konventsioon ja selle kohaldamise praktika Eesti kohtutes. *Juridica*. Nr. 9, 694-708.

⁴³ RKTkm 3-2-1-94-09.

⁴⁴ Iskül. I. Lapse parim huvi hooldusõiguse üleandmisel. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 22.

väljaselgitamiseks on vajalik nii lapse kui ka vanema põhiõiguste kaalumist ning tasakaalustamist. Lapse heaolu standard kätkeb endas nii otsustaja väärtushinnanguid, mõtteid ja soove, kuid tasakaal puudub.⁴⁵

Scott rõhutab, et selline olukord annab vanematele „aluse alustada hooldusõigust puudutavaid kohtuvaidlusi ning see omakorda suurendab vanematevahelist konflikti“ ning tegelikkuses jäävad lapse tegelikud huvid tähelepanuta.⁴⁶ Emery *et al* väidavad, et lapse parimat huvi võrdsustatakse pigem psühholoogilise huviga ning majanduslikke, hariduslikke ja meditsiinilisi huvisid võetakse teisejärgulisena.⁴⁷

Kohus püüab vanemaid esialgu kohtuväliselt lepitada, sest kokkuleppele suunamise eesmärgiks on lahendada vanemate erimeelsused ning seeläbi tagada lapse parimad huvid.⁴⁸ Käesoleva töö autori poolt läbi vaadatud kohtulahendite alusel võib väita, et kompromissiga lahendatakse hooldusõiguse vaidlustest ligikaudu veerand, mis puudutavad ühist hooldusõigust. Käesoleva töö autor nõustub Boele-Woelki seisukohaga, et „suhtlusõiguse vaidluste korral on oluline eelkõige arvestada lapse soovidega.“⁴⁹ Tulevikult võib oodata suuremat tähelepanu kompromisside osakaalu suurendamisele, mõtteviisi muutusele ja kompromissi kultuuri juurutamisele Eestis. Kohtuliku kompromissi edasiarenduste kõrval tuleb Eestis rohkem tähelepanu pöörata kohtuväliste vahendus- või lepitusorganite loomisele, mis aitaks pooltel lahendada omavahelise vaidluse kokkuleppel ilma kohtusse pöördumata.⁵⁰ Lepitusmenetlust kui vabatahtlikkusel põhinevat menetlust iseloomustab menetluse käigu vabadus, menetluse struktuur sõltub vaidluse pooltest. Lepitamise sisu ja meetodid on määratud õigusväliste kriteeriumitega. Lepitusmenetlus pole võluvahend, kuid intelligentse ja suhtlemisel põhineva kiire vaidluse lahendamise viisina on see mõnedes asjades tõeliseks alternatiiviks rohkem või vähem kallile kohtumenetlusele.⁵¹

Lux'is kohaselt muutuvad aja jooksul nii lapsed kui ka nende vanemad ja „seetõttu võib muutuda ka nende omavaheline suhe, seetõttu tuleks mõne aja möödudes vaadata üle hooldusõiguse

⁴⁵ Funderburk, C. (2013) Best Interest of the Child Should Not Be an Ambiguous Term. *Children's Legal Rights Journal*, Vol 33, No. 2, 234-235.

⁴⁶ Scott, S. E., Emery, E. R. (2014) Gender politics and child custody: the puzzling persistence of the best-interests standard. *Law and Contemporary Problems*, Vol 77, No. 1, 69-108.

⁴⁷ Emery, E. R., Otto, K.R., W., O'Donohue, T. (2005) A Critical Assessment of Child Custody Evaluations: Limited Science and a Flawed System. *Psychological Science in the Public Interest*, Vol 6, No. 1, 1-29.

⁴⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. (2014) Lepitusmenetlus perevaidlustes. *Juridica*. Nr 1, 86-103.

⁴⁹ Boele-Woelki, K. (2005) *Common core and better law in European family law*. Oxford: Intersentia.

⁵⁰ Tarros, K. (2008) Kompromiss Eesti kohtupraktikas: olemus ja probleemistik. *Juridica*, Nr. 10, 674-685.

⁵¹ Laidvee, K. (2013) Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? *Juridica*, Nr. 7, 511-516.

määratlus. Näitena võib tuua lapse ja vanema omavahelise suhte, mille jooksul laps kaugeneb hooldusõigusega vanemast ning saab lähedasemaks hooldusõigusega vanemaga.“ Tulenevalt eeltoodust ei ole välistatud ka hooldusõiguse muutmist tingivad asjaolud.⁵²

Õiguskirjandusest leiab seisukohti, mida selgitab ka Kornhauser: “ Lapse parim huvi ei ole iga kord mõlema vanema hooldusõiguse olemasolu, eriti olukordades, kui vanemad ei saa omavahel läbi.“⁵³ Käesoleva töö autor nõustub Kornhauseriga, sest lapse huvisid esikohale seades ei ole mõistlik vanemate vaidluse keskele asetada last, kuid paraku peab olema lapsele tagatud suhtlusõigus mõlema oma vanemaga, sest laps ei ole süüdi selles, kui vanemad ei suuda oma erimeelsusi lahendada. Lapse heaolu ja õigused peavad olema seatud esikohale. „Eesti riigikohus on leidnud, et vanemate tõsised ja korduvad erimeelsused lapse kasvatamise küsimustes võivad olla aluseks ühise hooldusõiguse lõpetamisele võttes arvesse lapse huvi.“⁵⁴ Kui selgub, et ühise hooldusõiguse jätkamine pole võimalik, tuleb otsustada, kummale vanemale täielikult hooldusõigus üle anda.

Kohtuasjas nr 3-2-1-45-11 on riigikohus rõhutanud, et vanemate lahuselu korral peab lapsel säilima side lahus elava vanemaga ning lahus elav vanem peab saama osaleda lapse kasvatamises. Vanema ja lapse õigustest olulisima osa moodustab hooldusõigus. Kusjuures vanema õiguste ja kohustuste maht sõltub sellest, kas vanemale kuulub lapse suhtes hooldusõigus või mitte. Riigikohtu kolleegium juhib tähelepanu ka asjaolule, et juhul, kui vanema hooldusõiguse kuritarvitamine või vanemate suutmatus täita oma kohustusi ohustab lapse kehalist, vaimset või hingelist heaolu ja vanemad ei soovi või ei suuda ohtu ära hoida, on kohtul õigus rakendada PKS § 134 lg-te 1 ja 4 järgi ohu ärahoidmiseks omal algatusel lapse kaitseks vajalikke abinõusid.⁵⁵ Käesoleva töö autori arvates on ääretult oluline ära kuulata ka kohtuvaidluse keskpunktis olevad lapsed ise, arvestada nende ettepanekuid ja hinnata emotsioone. Birnbaum rõhutab nagu mitmed teised uuringudki, et „lapse ärakuulamine hooldusõiguse vaidlustes on esmatähtis ning seda olenemata nende vanusest ja võimest mõista, mis toimub peale vanemate lahutust.“⁵⁶ Käesoleva töö autor nõustub Birnbaumi seisukohaga,

⁵² Lux, G. J. (2010) Growing Pains That Cannot Be Ignored: Automatic Reevaluation of Custody Arrangements at Child's Adolescence. *Family Law Quarterly*, Vol 44, No. 3, 452-453.

⁵³ Kornhauser, L., Mnookin, R. (1979) Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce. - *The Yale Law Journal*, Vol 88, No. 5, 950-997.

⁵⁴ RKTko 3-2-1-45-11, p 20.

⁵⁵ RKTko 3-2-1-45-11.

⁵⁶ Birnbaum, R., Saini, M. (2012) A scoping review of qualitative studies about children experiencing parental separation. *Childhood*, Vol 20, No. 2, 260-282.

sest olenemata lapse vanusest on ka temal omad soovid vanemaga suhtlemiseks või mitte suhtlemiseks ning lapse ärakuulamine on vanamatevahelise suhtlusõiguse tagamise vaidlustes väga oluline, sest laste huvide tagamine on ka menetluslikus mõttes esikohal.

Gould-Saltmani käsitlusest selgub, et „kui vanemad lähevad lahku, jätkab üks vanem või mõlemad vanemad koos otsustamist lapse tervise, hariduse ja heaoluga seotud küsimuste üle.“⁵⁷ Siebel toob välja, et „selleks üheks vanemaks, kes jätkab otsustamist lapsega seotud küsimuste üle, võib olla tänapäeva ühiskonnas ka lapse isa. Sellest tulenevalt on nende perekondade arv suurenenud, kus vanemad teostavad ka pärast lahkuminekut endiselt ühist hooldusõigust oma lapse suhtes.“⁵⁸ Levy käsitluse kohaselt soovivad vanemad „teostada ühist hooldusõigust nii õiguslikult kui ka füüsiliselt, kuid kui vanemad peaksid kahe hooldusõiguse vahel valima, valiksid enamik vanemad füüsilise ühise hooldusõiguse,“ sest see tähendab, et neil oleks võimalik rohkem veeta aega oma lapsega.⁵⁹ Seetõttu on vanemate jaoks oluline eelkõige lapsega hea suhte säilitamine, mitte niivõrd elukoha, tervise ja hariduse üle otsustamine.

1.2. Suhtlusõiguse mõiste sisu ja õiguslik reguleerimine / ulatuse määratlemine

Vanematega kontakti säilitamise õiguse ulatus erineb kontekstist tulenevalt. Kui vanemad otsustavad teineteisest lahus elada, on selle õiguse ulatus laiem ja piiratud tavaliselt lapse parimate huvidega. Kui tegemist on riigipoolse sunniviisilise lahuselamisega näiteks vanema vangistamise või väljasaatmise tõttu, siis tegutsevad riigiasutused kaitstud huvide edendamise nimel, kusjuures pooltele on vaja tagada õiglane tasakaal poolte huvide ja lapse parimate huvide tagamise kohustuse vahel. Mõlemal juhul kohaldatakse lapse õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga.⁶⁰ Lapse õiguste konventsiooni⁶¹ artikkel 9 lõike 3 kohaselt „peavad osalisriigid austama ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapse õigust säilitada regulaarsed isiklikud

⁵⁷ Gould-Saltman, D., Ver Steegh, N. (2014) Joint Legal Custody Presumptions: A Troubling Legal Shortcut. *Family Court Review*, Vol 52, 263-270.

⁵⁸ Siebel, C. C. (2006) Fathers and Their Children: Legal and Psychological Issues of Joint Custody. *Family Law Quarterly*, Vol 40, No. 2, 213-236.

⁵⁹ Levy, D. L. (2007) Some Critical Issues in Custody. *American Journal of Family Law*, Vol 4, No. 1, 44-51.

⁶⁰ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf lapse õigusi käsitleva euroopa õiguse käsiraamat, 20. märts 2018.

⁶¹ Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.

suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see pole vastuolus lapse huvidega.⁶² Artikkel 10 lõige 2 sätestab, et lapsel, kelle vanemad elavad eri riikides, on samuti õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma vanematega.

„Lapse kasvatamine ning tema eest hoolitsemine on iga vanema põhiseadusega kaitstud õigus.“⁶³ Suhtlusõiguse puhul on mõlemale vanemale tagatud seadustest tulenevalt võrdsed õigused lapsega suhtlemiseks ning vastupidi. Tegemist on vanema ja lapse vanema või vanemate vastastikuse õigusega omavahelise suhtluse tagamiseks. Sellest tulenevalt on vanemal kohustus lapsega suhelda ning hoiduda takistamast teise vanema suhtlust lapsega.

PKS § 143 lg 2 kohaselt peab vanem hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Vanemate õiguste võrdsuse põhimõttest tulenevalt on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, mis tähendab eelkõige seda, et vanem ei või takistada teist vanemat vanema õiguste teostamisel. Vanemate õiguste võrdsuse põhimõtet piirab lapse huvi põhimõte. Vanema ja lapse suhtlemiskorra kindlaksmääramisel on oluline tagada lapsest lahus elavale vanemale õigus lapsega suhelda, kuid eelkõige on vanema ja lapse suhtlemiskord vaja kindlaks määrata lapse õiguste ja huvi tõttu. Käesoleva töö autor nõustub ringkonnakohtu seisukohaga, et hoolimata vanemate õiguste ja kohustuste võrdsuse põhimõttest ei saa alati lahus elavale vanemale tagada samasugust lapsega suhtlemise ja lapse kasvatamise õigust, nagu see on lapsega koos elaval vanemal. Lapsest lahus elamine vähendab paratamatult vanema ja lapse koosolemise võimalusi.⁶⁴ Riigikohtu kolleegium juhib tähelepanu, et õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel tuleb toimida heas usus. See tähendab ühtlasi ka seda, et vanemad peavad oma vanema õigusi teostama ja vanema kohustusi täitma heas usus. Sellest tulenevalt peab vanem oma vanema õigusi teostades pidama alati silmas lapse parimaid huve ja teostama vanema õigusi heas usus ka ilma selleta, et kohus määraks kindlaks detailse suhtlemiskorra või muudaks kindlaksmääratud suhtlemiskorda.⁶⁵

„Suhtlusõiguse realiseerimisel tuleb lähtuda eelkõige lapse parimatest huvidest. Suhtlusõigus on küll õigusregulatsiooni järgi lapse huvi ja õigus, kuid praktikas pigem vanema õigus ning lapse

⁶² Tambek, R. Lapse parimate huvide kaitse lapseröövi menetluses. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012, lk 10.

⁶³ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 14.

⁶⁴ RKTko 3-2-1-13-07, p 32.

⁶⁵ RKTkm 3-2-1-32-11, p 15.

õigust saab kasutada kas piirangu või laiendusena vanema õiguse tagamisel.⁶⁶ Suhtlusõigus on praktikas pigem vanema õigus ning lapse õigust saab kasutada piirangu või laiendusena vanema õiguse tagamisel.

Eesti Vabariigi siseriiklike õigusaktide uurimisel selgub, et suhtlusõiguse mõiste sisu ning ulatust ei ole selgelt ega konkreetselt määratletud. Sellest tulenevalt peab käesoleva töö autor oluliseks analüüsida suhtlusõiguse mõiste sisu ja määratlusi teistest allikatest. Iseseisvuse taastanud Eesti liitus 2004 aastal Euroopa Liiduga ning sellest tulenevalt lisandus Eestis kehtivasse õigussüsteemi Euroopa Nõukogu 27. novembri 2003 aasta määrus nr 2201/2003 (edaspidi Brüssel II määrus).⁶⁷ Brüssel II määruse artikkel 2 punkt 10 sätestab, et mõiste suhtlusõigus hõlbam endas eeskätt õigust viia laps piiratud ajavahemikuks kohta, mis ei ole tema alaline elukoht.⁶⁸

Suhtlusõigus on oma olemuse ja määratluse poolest üheks oluliseks osaks põhiseaduslikust vanemaõigusest ning sellest tulenevalt on lapsel õigus suhelda vanemaga, kellel puudub lapse suhtes õiguspärane hooldusõigus. Mõlemal vanemal on ühelt poolt kohustus kui teisalt ka õigus suhelda isiklikult oma lapsega, sest see on tingitud ka vanema ja lapse vahelisest sugulussidemest. Lapse igakülgeks heaoluks ja täisväärtuslikuks eluks ning arenemiseks peab olema tagatud suhtlemisõigus mõlema vanemaga ka siis, kui vanemal ei ole hooldusõigust, või kui on ühine hooldusõigus, kuid laps ei ela koos mõlema vanemaga.⁶⁹

Suhtlusõiguse mõiste hõlmab eeskätt õigust viia laps piiratud ajavahemikuks kohta (vanema või kolmanda isiku juurde, kelle juures ta tavaliselt ei ela)⁷⁰, mis pole tema alaline elukoht. Suhtlusõigust reguleerivad norme kohaldatakse igasuguse suhtlusõiguse suhted, sõltumata asjaolust, kes sellest konkreetselt kasu saab. Liikmesriikide õigusaktide kohaselt võib suhtlusõiguse anda sellele vanemale, kellega koos laps ei ela. Olgu selleks teised perekonnaliikmed (näiteks vanavanemad, endine kasuvanem, lapse bioloogilise vanema endine

⁶⁶ Säde, E. Lapse ja vanema suhtluskorra sundtäitmine. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2011, lk 9 - 15.

⁶⁷ Nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000.

⁶⁸ *Ibid.*, art 2 p 10.

⁶⁹ RKTKm 3-2-1-83-11, p 21.

⁷⁰ Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities, principle 3:26 (1). Kättesaadav: <http://www.cej.mj.pt/cej/recursos/ebooks/GuiaDivorcioRespParent/anexos/anexo37.pdf>, 20. märts 2018.

elukaaslane või muu isik) või kolmandatele isikutele. Suhtlusõigus hõlmab lapse mis tahes viisil suhtlemist teise asjasse puutuva osapoolega sealhulgas nii telefoni, Interneti, Skype-i või e-posti teel.⁷¹ Käesoleva töö autori arvates on sellise regulatsiooni eesmärgiks tagada, et lapsel oleks võimalik säilitada sidemed mõlema vanemliku vastutuse kandjaga (ema ja isaga) ka siis, kui vanemad on oma kooselu lahutanud või elama asunud erinevatesse liikmesriikidesse.

Dethloff toob välja, et äiteks Saksamaal on „lapsel õigus suhelda vanemaga, kelle juures ta alaliselt ei ela ning samuti on lapsest eraldi elaval vanemal nii õigus kui ka kohustus lapsega suhelda.“⁷² Soome suhtluskorra määratluse kohaselt on samuti lapsel õigus suhelda vanemaga, kellega koos ta ei ela.⁷³ Inglismaal on suhtluskorra määramisel olulisel kohal lapse ja vanema vaheline korraldus, mille kohaselt on lapsega koos elaval vanemal kohustus lubada last külastama teine lapsevanem või tagada muul viisil lapsega suhtlusõigus,⁷⁴ aga suhtlusõiguse määramisel lähtutakse eelkõige Lowe käsitluse kohaselt hoopis lapse „vaatenurgast.“⁷⁵ Malla üldistab, et ideaalseks ning toimivaks peetakse suhtlemisõigust siiski mõlema vanemaga.⁷⁶

Eelpool välja toodud erinevate riikide õigussüsteemide -normatiivmaterjale analüüsid ja võrreldes väidab käesoleva töö autor, et suhtlusõigust käsitletakse hooldusõigusest sõltumatusena, sest lapsele on tagatud õigus suhelda nii vanemaga, kellele on määratud lapse hooldusõigus kui ka selle vanemaga, kelle juures laps alaliselt ei ela ning kellel ühtlasi puudub ka lapse hooldusõigus.

Malla selgitab, et „nii Brüssel II määrus kui ka Euroopa perekonnaõiguse vanemliku vastutuse põhimõtted sisustavad suhtlusõiguse mõistet sarnaselt. Tegemist on lapse ning vanemate või suhtlemise õigust omavate kolmandate isikute vahelise õigusega piiratud aja jooksul kohtuda

⁷¹ Praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks (Euroopa Komisjon 2015, 43). Kättesaadav: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:286910/258846/page/1>, 12. märts 2019.

⁷² Dethloff, N. (2005) Parental Rights and Responsibilities in Germany. - *Family Law Quarterly*, Vol 39, No. 2, 315-337.

⁷³ Child Custody and Right of Access Act (Ministry of Justice, Finland). Kättesaadav: <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1983/en19830361.pdf>, 12. märts 2018

⁷⁴ Children and Families Act (2014). Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted>, 20. märts 2018.

⁷⁵ Lowe, N. Parental Responsibilities. National Report: England and Wales. Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/England-Parental-Responsibilities.pdf>, 20. detsember 2017

⁷⁶ Boele-Woelki, K. jt. (2007) *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

ning suhelda ükskõik millisel viisil.⁷⁷ Eesti PKS kohaselt on suhtlemisõigust omavateks isikuteks lapse vanavanemad, endised kasuvanemad, lapse bioloogilise vanema endine elukaaslane / abikaasa või muu isik, kellele peab olema tagatud laste huvidest lähtuvalt tagatud suhtlusõigus lapsega, kui nende vahel on tekkinud eriline side ja lapse huvidest tulenevalt puudub suhtlusõigus ühel lapse vanemal.⁷⁸

Lapse ja vanema isikliku suhte tekkimise alustalaks on regulaarne ja toimiv suhtlemine ning oluline on anda lapsele võimalus õppida tundma oma lahus elavat vanemat ning säilitada laste ja vanemate vahelised isiklikud suhted.⁷⁹ Eesti õigusaktide analüüsimise ja uurimise tulemuse põhjal võib väita, et suhtluskorra mõistet ei ole selgelt määratletud. Kohtupraktika analüüsimisel ja võrdlemisel selgub, et suhtluskorda on võimalik sisustada nii: suhtluskord peab olema piisavalt selge, et kõigil osapooltel oleks teada kindel ajavahemik, millal on õigus teineteisega vastastikku suhelda,⁸⁰ suhtluskord tuleb paikka panna üksikjuhtumi asjaolusid arvestades ning see peab olema kooskõlas lapse parimate huvidega ja suhtlemise kestus ning viis on vaja välja selgitada üksikjuhtumi põhisel.⁸¹ Suhtlusõiguse esmaseks eesmärgiks on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine eelkõige siis, kui vanemal ei ole lapse suhtes hooldusõigust, aga ka siis, kui vanematel on küll ühine hooldusõigus, kuid üks vanem ei ela lapsega koos. Ühist hooldusõigust omavad vanemad peavad ühe vanema lahuselu korral lapse heaolu silmas pidades leppima kokku, kuidas korraldada lapse elu pärast vanemate lahkuminekut parimal viisil, sh kuidas toimub hooldusõiguse teostamine lahuselu korral ning mil määral ja viisil osaleb lapse kasvatamises lapsest lahus elav vanem. Sõltumata hooldusõiguse kuuluvusest, peavad vanemad lahuselu korral kokku leppima ka selles, kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga suhelda ning kuidas peab vanem oma suhtlemisõigust teostama ja -kohustust täitma.

Sellest tulenevalt peab kohus arvestama nii vanema hooldusõigust, vanema õigust ja huvi lapsega suhelda kui ka lapse õigust ja huvi vanema(te)ga suhelda, samuti iga üksikjuhtumi asjaolusid, ja tegema kõike seda arvesse võttes lapse huvidest juhinduva lahendi.⁸²

⁷⁷ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 12.

⁷⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 546 SE seletuskiri, lk 13.

⁷⁹ RKTKm 3-2-1-113-14, p 26.

⁸⁰ RKTKm 2-16-5794, p 29.

⁸¹ RKTKm 2-17-3347, p 20 – 23.

⁸² RKTKm 3-2-1-83-11, p 21.

Vältimaks vanemate olemasolevaid ja tulevikus tekkida võivaid erimeelsusi suhtlemise korra täitmisel, tuleb kohtul lapsega suhtlemist reguleerides määrata võimalikult täpselt vanema ja lapse suhtlemise viis, koht, aeg, sh kestus ja sagedus ning lapse üleandmise kord, sh ei tohi määrata lapsega kohtumise aegu selliselt, et määratud aegadel ei saa vanem tegelikult lapsega koos olla. Samuti ei tohi jätta lapsega suhtlemise küsimusi sisuliselt otsustamata, pannes vanematele kohustuse leppida mingites küsimustes ise kokku.⁸³

„Suhtlusõiguse mõiste ulatus ei sisaldu üksnes vanema ja lapse isiklikku kohtumist ja suhtlemist silmast silma, vaid see hõlmab endas ka suhtlemist erinevate suhtlusportaalide vahendusel, Interneti või telefoni teel ja kõikvõimalikel muudel viisidel.“⁸⁴ Euroopa perekonnaõiguse vanemliku vastutuse põhimõttest tulenevalt toimub lapse ja vanema vaheline suhtlusõigus ükskõik millisel määral ja viisil.⁸⁵

Kuid esineb ka olukordi, kus üks vanematest on sattunud vangi. Sellisel juhul on lapse ja vangistuses vanema telefoni teel suhtlemise takistuseks lapse võimaluse puudumine vanglasse helistada. See tähendab, et olukorrad, kui laps soovib vanemaga midagi jagada, ei ole võimalik vanemaga kontakti saada. Telefoni kasutamine võib sõltuda vanglas viibiva vanema võimalusest telefoni realselt kasutada. Takistuseks võivad saada nii ebasobiv telefoni kasutamise graafik, telefoni füüsiline asukoht, telefonikõneks ettenähtud napp aeg jne. Inglismaal on lisaks videokõnedele võetud kasutusele ka vanglasse e-maili saatmise programm ning mõnes riigis kasutatakse Facebooki laadset Interneti keskkonda, kuhu on lastel võimalik vanglas viibivale vanemale saata lisaks sõnumitele ka pilte ning videosid. Samuti on nii Inglismaal kui ka Iirimaa vanglas viibival vanemal võimalik lugeda CD-le unejutte või isegi raamatuid. See on hea viis selleks, et saavutada kontakt väikelastega ning annab võimaluse kuuldu üle arutleda ning parandada ja säilitada omavahelist suhtlemist.⁸⁶

Seega juhul, kui ainuhooldusõigust omav vanem peab kinnipidamisasutuses oma karistust kandma ei ole tal võimalik lapse eest hoolitseda ega huvisid kaitsta. Sellisel juhul tuleb

⁸³ RKTkm 3-2-1-113-14, p 28.

⁸⁴ Lüderitz, A. (2005) *Perekonnaõigus*. Tallinn: Juura.

⁸⁵ Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities, principle 3:26 (1). Kättesaadav: <http://www.cej.mj.pt/cej/recursos/ebooks/GuiaDivorcioRespParent/anexos/anexo37.pdf>, 20. märts 2018.

⁸⁶ Žurakovskaja-Aru, K. (2015) Lapse õigus vs. Võimalus suhelda vangistuses vanemaga – vanglavälisest suhtlemisest ümberpööratuna. *Juridica*. Nr. 6, 405-417.

lapsevanema hooldusõigus peatada ning PKS § 140 lg 4 alusel üle anda teisele vanemale (kui see vastab lapse huvidele) või määrata eestkostja. Erandkorras on võimalik ka kinnipidamisasutuses viibiva ema hooldusõigus jätta peatamata, kui ema saab lapse eest hoolitseda hoolimata vangistuses viibimisest. Selle võimaldamist kaalub kohus lähtuvalt lapse huvidest ning igat üksikjuhetumit hinnatakse personaalselt asjaoludest lähtuvalt.⁸⁷ Esindusõiguse ja lapse elukoha küsimused on hooldusõiguse tulemid ning suhtlusõigus on hooldusõigusega kaasnev positsioon.⁸⁸

Perekonnaseaduse § 143 lg 3 sätestab, et lapse huvides õib kohus piirata suhtlusõigust või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmist või lõpetada suhtlusõiguse teostamise või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmise. Suhtluskorra määramisel on kõige olulisem tagada lapse õiguslikud huvid, mis võivad aja jooksul muutuda sõltuvalt erinevatest asjaoludest ja seetõttu on võimalik suhtluskorda ka ümber hinnata või muuta, kui selleks peaks tekkima õigustatud huvi lähtudes lapse huvidest.

Kui lapsega koos elav vanem leiab, et kohtulahendis sätestatud lapse ja lahus elava vanema suhtlemise kord ei vasta uute asjaolude ilmnemise tõttu enam lapse huvidele, peab vanem pöörduma kohtu poole avaldusega muuta vanema ja lapse suhtlemise korda, mis tuleneb ühtlasi ka PKS § 143 lg-st 3. Kohus on pädev hindama ja otsustama, kas suhtlemise kord vastab lapse huvidele või mitte (PKS § 123 lg 1).⁸⁹ Käesoleval juhul tekib vastuolu, sest Riigikohtu kohtuasjas nr 3-2-1-4-13 on kohus rõhutanud, et üksnes kohus on pädev hindama ja otsustama, kas suhtlemise kord vastab PKS § 123 lg 1 mõttes lapse huvidele ning lisab, et lapse ja vanema suhtluskorra täitmisele peavad mõlemad vanemad kaasa aitama sellega, et nad austavad nii lapse kui ka vastastikku teineteise õigusi ja huve ning üritavad teha kõik võimaliku selleks, et suhtluskorra täitmine õnnestuks tõrgeteta ja et ka laps suhtuks suhtluskorda ning selle täitmisesse positiivselt.⁹⁰ Näiteks Saksa õiguses tsiviilkoodeksi § 1696 kohaselt saab „kohtu otsust suhtlusõiguse osas muuta, kui see asjakohane ja põhjendatud, mis mõjutab lapse huvisid ja kui see on vajalik selleks, et ära hoida oht lapsele.“⁹¹

⁸⁷ RKTkm 3-2-1-26-16, p 19-21.

⁸⁸ Boele-Woelki, K. jt. (2007) *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

⁸⁹ RKÜkm 3-2-1-4-13, p 76.

⁹⁰ RKÜkm 3-2-1-4-13, p 78.

⁹¹ German Civil Code § 1696. Kättesaadav: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html, 10. jaanuar 2018.

„Suhtluskorra täitmisel esinevate probleemide lahendamiseks peab sobiva suhtluskorra määramisel arvestama ja analüüsima kõiki asjaolusid ning rakendama kõiki vajalikke meetmeid. Eesti õigussüsteemis ei ole sätestatud suhtlemise korraldamisel tekkivate vaidluste lahendamiseks kohtueelset instantsi ega asutust, kus oleks võimalik lahendada suhtluskorra vaidlused kohtuväliselt. Sellegi poolest eelistatakse lapse ja vanema vahel suhtlemise korraldamises kokkuleppe saavutamist kohtuväliselt.“⁹² Kui kokkuleppele ei jõuta, siis on võimalik pöörduda suhtluskorra kindlaks määramiseks kohtu poole.

⁹² Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 37.

2. SUHTLUSKORRA TÄITMISEL ETTE TULEVAD TAKISTUSED NII VANEMA KUI LAPSE POOLT

Kui lapse ja vanema suhtlusõiguse tagamiseks on olemas kehtiv kohtulahend, siis on see kõigile osapooltele täitmiseks kohustuslik ning sellest määratlusest tuleb kinni pidada. Praegusel hetkel on tegemist õiguslikult problemaatilise olukorraga, sest vanema ja lapse vahelise suhtluskorra täitmisel esineb erinevaid probleeme, mis on seotud nii vanema kui ka lapse poolse suhtlusõiguse täitmise või mitte täitmisega. Probleemne õiguslik probleem on nähtav ka kohtupraktika analüüsimisest tulenevalt, kust on nähtav, et suhtluskorra täitmisel esineb mitmeid takistusi. Käesoleva töö autor võrdleb ja analüüsib selles peatükis kohtupraktikast tulenevalt suhtluskorra täitmise takistusi eelkõige nii vanema kui lapse seisukohast.

Inimõiguste Kohus kinnitab, et vanemate ja lapse õigus elada koos on aluseks perekonnaelule, kuid rõhutab, et seda õigust võib piirata lapse parimates huvides. See õigus on laste hooldusõigust ja lastega kontakti säilitamist käsitlevate kohtuotsuste keskne teema.⁹³

2.1. Suhtluskorra täitmise takistamine lapsevanema poolt

Hooldusõiguse, sh suhtlusõiguse määramise vajadus on järjest kasvav probleem. Ka Riigikohus rõhutanud, et lapsega koos elav vanem peab hoiduma tegevustest, mis kahjustavad suhet teise vanemaga.⁹⁴ „Vanuses, kus laps ei saa veel ise vastu võtta otsuseid enda elu määramise osas, ei tohi üks vanematest võtta endale õigust otsustada, kas laps tohib teise vanemaga suhelda või

⁹³ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf, 20. märts 2018.

⁹⁴ RKTKm 3-2-1-159-15, p 7.

mitte.“⁹⁵ Lapsele peab olema tagatud õigus suhelda mõlema vanemaga. Selle takistamisega rikutakse nii lapse õigusi kui ka tulevikus teha ise oma valikuid, kellega suhelda või mitte.⁹⁶

Iseenesest on õige kohtute arusaam, et lahus elaval vanemal on õigus suhelda oma lapsega, mis tuleneb vanema ja lapse vastastikusest õigusest. Ka PKS § 143 lg 1 kohaselt on lapsel õigus isiklikult suhelda oma mõlema vanemaga. Erandiks on asjaolu, kui vanem ei hoidu last kahjustvatest asjaoludest (PKS § 143 lg 2). Ühist hooldusõigust omavatel vanematel on kohustus kokku leppida lapse heaolu silmas pidades, kuidas lapse elu korraldada vanemate lahuselu korral parimal viisil, sh kuidas toimub hooldusõiguse teostamine lahuselu korral ning mil määral ja viisil osaleb lapse kasvatamises lapsest lahus elav vanem. Lähtudes lapse huvidest on oluline, et ta teaks, kes on tema vanemad ja ka teadmine, et tal on võimalik suhelda ka lahus elava vanemaga. Sellest tulenevalt on ka lapsega koos elav vanem kohustatud üldjuhul lubama lapsel lahus elava vanemaga suhelda ning toetama igati lapse ja teise vanema kontakti (sh julgustama last teise vanemaga suhtlema ja olema lapsele teise vanemaga suhtlemisel emotsionaalselt toeks). Vanem ei tohi kahjustada lapse loomupärast suhet teise vanemaga. Vanem peab oma õigusi teostades silmas pidama lapse huve ja lähtuma oma õigusi teostades hea usu põhimõttest.⁹⁷

Kohus määrab vanema ja lapse suhtlemise korra PKS § 123 lg 1 järgi eelkõige lapse huvidest lähtudes, arvestades muuhulgas kõiki asjaolusid ning asjaomaste isikute õigustatud huvi. Suhtlemiskorra reguleerimisel võib kohus lapse heaolu tagamiseks PKS § 143 lg 3 kohaselt vanema suhtlusõigust piirata või kasutusele võtta vajalikke abinõusid.⁹⁸

Esineb ka olukordi, kus vanema hooldusõiguse äravõtmise aluseks on asjaolu, et vanem ei suuda kuritegeliku käitumise ja sellele käitumisele järgnevat tagajärgede (vangistuses viibimine) tõttu hooldusõigust teostada või jätab lapse seetõttu hooletusse ega täida ka muid vanema kohustusi (sh lapsega suhtlemise kohustust) ning ta ei soovi seda olukorda muuta. Vanema kuritegelik eluviis koosmõjus muude asjaoludega ohustab lapse heaolu. Kolleegium juhib tähelepanu ka asjaolule, et isa võib taodelda tema hooldusõigust piiravate abinõude rakendamise lõpetamist,

⁹⁵ Teder, M. (2014). Grete Lüüs: laps peab saama mõlema vanemaga kohtuda. Kättesaadav: https://arvamus.postimees.ee/3016881/grete-luus-laps-peab-saama-molema-vanemaga-kohtuda?_ga=2.98141791.1567040046.1521628910-34443383.1521628908, 21. jaanuar 2018.

⁹⁶ Teder, M. (2014). Grete Lüüs: laps peab saama mõlema vanemaga kohtuda. Kättesaadav: https://arvamus.postimees.ee/3016881/grete-luus-laps-peab-saama-molema-vanemaga-kohtuda?_ga=2.98141791.1567040046.1521628910-34443383.1521628908, 21. jaanuar 2018.

⁹⁷ RKTKm 3-2-1-6-12, p 18.

⁹⁸ RKTKm 3-2-1-6-12, p 19.

kuid selleks peavad esinema lapse heaolu püsivalt mõjutavad kaalukad asjaolud, mille põhjal oleks võimalik järeldada, et lapse huvid ei ole vanema hoole all enam ohus ning vanem suudab ja tahab ära hoida ohu lapse heaolule ning varale ja soovib ka ise täita vanema kohustusi.⁹⁹

Lapsega koos elav vanem ei või teostada vanema õigusi, mis on vastuolus lapse huvidega.¹⁰⁰ Ka lapsest lahus elavale vanemale peab olema tagatud õigus lapsega suhelda ning vanem, kelle juures laps elab ei ole õigustatud seda takistama, välja arvatud erandjuhud, kui see kahjustab last. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtuasjas nr 2-16-5794 on üks vanem käitunud vastuolus lapse huvidega, mõjutades lapsi, et nad oleks isa juures vähem ning piiranud ka suhtlemist. Andnud mõista, et teise vanema juures olla ei pea nad huvialaringis käima, ning takistanud suhtlemist ka vanavanematega. Kohus on proovinud vanemaid ka lepitada, kuid laste ema ei ole huvitatud kokkuleppele jõudmisest ja seetõttu lõppes ka perelepitus.¹⁰¹

Tuginedes eeltoodule leiab töö autor, et vanemad peavad teostama vanema õigusi hea usu põhimõttest tulenevalt. Samuti ei ole vanemal lubatud takistada lahus elaval vanemal lapsega suhtlemist takistada ega ka kohtu poolt kindlaks määratus suhtlemise korda.

Suhtluskorra täitmisel tekkinud vaidluste üheks põhjuseks on vanematevahelised eriarvamused ja lahkkelid. Praktikast esineb ka olukordi, kus üks vanematest takistab lapsega suhtlust sellepärast, et vanemate enda vahelised suhted on problemaatilised. Vanema järjepidev takistamine kohtu poolt määratud suhtluskorra täitmisel rikub lapse õigust suhelda teise vanemaga.¹⁰² Käesoleva töö autori arvates mõjutavad vanematevahelised erimeelsused nii lapse heaolu kui ka tema õigusi.

Perekonnaseaduse § 116 lg 1 kohaselt on vanematel oma lapse suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti. Lapsel, kes on ühest vanemast lahutatud, on lastekaitse seaduse¹⁰³ (LasteKS) § 28 järgi õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt ka lahus elava vanemaga, kui see ei kahjusta last. PKS § 143 lg 1 teise lause kohaselt on mõlemal vanemal õigus ja kohustus suhelda lapsega isiklikult. Tulenevalt PKS § 143 lg 1 on vanemal õigus ja kohustus suhelda oma lapsega.

⁹⁹ RKTkm 3-2-1-142-13, p 18-19.

¹⁰⁰ RKTkm 3-2-1-95-09, p 19.

¹⁰¹ RKTkm 2-16-5794, p 3.

¹⁰² RKTkm 3-2-1-100-14, p 20.

¹⁰³ Lastekaitse seadus, RT I, 28.11.2017, 19.

Perekonnaseaduse § 143 lg 2 kohaselt peab vanem hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvamist. Kui vanem kahjustab lapse suhet teise vanemaga, rikub ta PKS § 143 lg 1 esimeses lauses sätestatud lapse õigust isiklikult suhelda mõlema vanemaga. PKS § 143 lg 3 kohaselt võib kohus lapse huvidest lähtuvalt piirata suhtlusõigust või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmist või lõpetada suhtlusõiguse teostamise või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmise. Kohtul on võimalus muuta varem tehtud kohtuotsust, kui seda mõjutavad kaalukad asjaolud, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi.¹⁰⁴ Autor nõustub riigikohtu seisukohaga, et vanem peab oma õigusi teostades alati lähtuma lapse parimatest huvidest ning vanema õigusi teostama hea usu põhimõttest lähtuvalt.

Kohtu poolt määratud suhtlusõiguse tingimuste rikkumise ja suhtlusõiguse teostamise takistamise korral on lahuselaval vanemal õigus teavitada kohtulahendi mittetäitmisest kohut ning taotleda lepitusmenetluse läbiviimist. Lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral on kohtul õigus määrata kohtulahendit mitte täitva vanema suhtes sunnivahendite rakendamine, suhtlusõiguse tingimuste muutmine, vanema õiguste muutmine lapse suhtes ning näiteks anda otsustusõigus lapse elukoha osas teisele vanemale. Kui lepitusmenetluse läbiviimisel see siiski ebaõnnestub, siis on vanemal õigus algatada täitemenetlus suhtlusõigust määrava kohtulahendi täitmiseks.¹⁰⁵ Kui vanem või muu last kasvatav isik ei täida kohtulahendit, millega on lahuselavale vanemale antud õigus lapsega suhelda ja teda on selle eest varasemalt karistatud, on suhtlusõiguse teostamist takistavat vanemat või muud last kasvatavat isikut võimalik kriminaalkorras karistada Karistusseadustiku¹⁰⁶ § 331¹ lg 1 kohaselt. Lepitus aitab vanematel analüüsida ja teha parimaid valikuid ning võimalikud kokkulepped lapse vajadusest lähtuvalt.¹⁰⁷

Kohus juhindub suhtluskorda kindlaks määrates lapse parimatest huvidest ning sellest tulenevalt võib eeldada, et kohtulahendiga määratud suhtluskorra täitmine on lapse parimates huvides.¹⁰⁸ Sageli takistavad vanemad suhtluskorra täitmist õigustades enda käitumist lapse huvide kaitsmise aspektist lähtuvalt. Kohtupraktikast tulenevalt esineb praktikas ka olukordi, kus vanem takistab kohtulahendi täitmist, takistades lapsel lahus elava vanemaga määratud ajal, kohas ja

¹⁰⁴ RKTkm 3-2-1-32-11, p 15.

¹⁰⁵ RKTkm 3-2-1-118-09, p 13.

¹⁰⁶ Karistusseadustik, RT I, 30.12.2017, 29.

¹⁰⁷ Hääl, H., Surva, L., Valma, K. (2014) Lepitusmenetlus perevaidlustes. *Juridica*. Nr. 1, 86-103.

¹⁰⁸ RKÜkm 3-2-1-4-13, p 74.

viisil suhelda ja muutes suhtluse võimatuks. Kui kohus on teinud vanema ja lapse suhtlemise kohta täitemenetluses täidetava kohtulahendi, saab kohtutäitur lähtuda eeldusest, et kohtulahendi täitmine on lapse parimates huvides. Seetõttu on kohtutäituril nii õigus kui ka kohustus hoiatada lapsega suhtlemist takistavat vanemat täitemenetluses võimalikult kiiresti sunniraha määramise eest ning määrata sunniraha, kui vanem hoiatusest hoolimata takistab kohtulahendi sundtäitmist. Tekkinud olukorras rikkus vanem määratud suhtluskorda ning lapsele ei tagatud õigust suhelda teise vanemaga.¹⁰⁹ Ainult kohus on pädev hindama ja otsustama, kas suhtlemise kord vastab lapse huvidele.

Kohtupraktika analüüsimisel selgub, et lapse veenmine ning mõjutamine ühe vanema poolt on üheks suurimaks suhtluskorra täitmise takistuseks. Näiteks leidis kohus, et laps soovib suhelda lahus elava vanemaga, kuid lapsega koos elav vanem keelab seda.¹¹⁰ Kohus rõhutas, et lapse ja vanema suhtluskorra täitmisel on vanemate ülesandeks teha kõik endast olenev, et suhtluskorra täitmine toimuks tõrgeteta ning laps suhtuks positiivselt nii suhtluskorda kui selle täitmisesse.¹¹¹

Käesoleva töö autori arvates on probleemiks asjaolu, et vanemad lähtuvad lapse huvide asemel enda huvidest ja last mõjutatakse samuti enda emotsioonidest ja tunnetest lähtuvalt. Vastupidiselt eeltoodule on vanemal suhtlemiskorra täitmisel kaasaaitamise kohustus, koostöö tegemise kohustus, nii lapse kui teineteise huvide ja õiguste austamise kohustus. Vanematel on võimalik mõistlikkuse ja hea usu printsiibist lähtuvalt võimalik veenda ning mõjutada last positiivses mõttes suhtluskorda täitma ja suhtuma loomulikkusega suhtluskorra täitmisesse.

Esineb ka olukordi, kus vanema poolne suhtluskorra täitmise takistamine ka õigustustatud. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtuasjas nr 3-2-1-6-12 on tegemist olukorraga, kus laps ei tea, kes tema seaduslik isa on, ka ema pole lapsele seda öelnud. Kohus leiab, et isal on õigus lapsega suhelda. Puuduvad ka väited, et lapse ja isa kohtumised mõjuksid osapooltele kuidagi halvasti. Kohus on heitnud emale ette, et lapsele pole selgitatud, kes on tema isa ning ühtlasi seisab ema vastu ka lapse ja isa suhtlemisele. Ema vastuseisust hoolimata on kohtud kohustanud isa ja lapse suhtlemise korda määrates emale selgitama, kes on lapse isa, sest suhtlemise kohaldamisel on lapse huve arvestades vajalik ema kaasabi. Lapsel on õigus teada oma päritolu, sh seda, kes on tema vanemad. Selline õigus tuleneb lapsele nii Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 lg-st 1, mille

¹⁰⁹ RKÜKm 3-2-1-4-13, p 69 - 75.

¹¹⁰ RKTkm 3-2-1-64-10, p 32.

¹¹¹ RKÜKm 3-2-1-4-13, p 78.

järgi igapähele on õigus vabale eneseteostusele, mis hõlmab mh isiku enesemääramisõigust ja sellest tulenevat õigust teada oma pärinemist. Kui hooldusõiguslik vanem keeldub lapsele tema päritolu kohta teavet andmast, sest ta ei soovi, et laps saaks teada, kes on tema teine vanem, ega toeta lapse kontakti teise vanemaga, ja selline keeldumine ei ole lapse huve arvestades põhjendatud, kuritarvitab hooldusõiguslik vanem kolleegiumi arvates oma õigusi ja jätab sellega lapse heaolu tagamata. Sellisel juhul peab kohus kaaluma, milliseid abinõusid kasutada, et oht lapse heaolule kõrvaldada.¹¹² Käesoleva töö autori arvates ei ole vanem õigustatud keelama lapsel kohtuda ja suhelda lahus elava vanemaga, kui selleks puudub keelav või last ohustav asjaolu. Vanema poolt suhtluskorra takistamine on õigustatud ainult siis, kui kohus leiab, et tegemist on erandlike asjaoludega.

Käesoleva töö autor leiab, et suhtlusõiguse määramine ja selle tagamist puudutavad menetlused tuleb läbi viia võimalikult kiiresti ja efektiivselt, sest pikk kohtumenetlus või lepitusmenetlus võivad tekitada olukorra, et laps võõrdub ühest oma vanemast ja ei soovigi temaga enam suhelda. Kuna suhtlusõiguse määramisel tuleb esikohale seada lapse huvid, siis võib see tekitada olukorra, kus suhtlusõiguse tagamine ei olegi enam võimalik, sest lapse huvi mitte suhelda ühe vanemaga kaalub üles vanema õiguse lapsega siiski suhelda.

Sarnaselt kohtuotsustele tõdeb ka Sotsiaalministeerium, et vanemad peavad lapsega suhtlemise korras kokkuleppele jõudma selleks, et ametkond ei peaks sellesse sekkuma ja sanktsioone rakendama. Lapsele on vaja pakkuda toetavat ja säästvat kasvukeskkonda. Oluline on juhendada ennetavatest meetmetest, sest siis on võimalik lähtuda eelkõige lapse huvide seisukohast ning vajadustest.¹¹³

Kolleegium juhib seadusandja tähelepanu sellele, et hooldus- ja suhtlusõigusega seotud kohtuvaidluste vähendamiseks ning ärahoidmiseks on vaja professionaalset perelepitusteenust, mis on riiklikult rahastatud. Selle teenuse vajalikkusele on tähelepanu juhitud peretoetuste- ja teenuste rohelises raamatus ning laste ja perede arengukavas. Perelepitusteenuse rakendamine aitaks palju tulemuslikumalt, kiiremini ja väiksemate kuludega perevaidlusi lahendada. Lisaks sellele oleks tagatud ka positiivne mõju lapse heaolule. Seni, kuni perelepituse teenus ei ole

¹¹² RKTkm 3-2-1-6-12, p 20.

¹¹³ Teder, M. (2014). Ministeerium: lapsega suhtlemise võimaldamiseks riigil sunnimeetmeid pole. Kättesaadav: https://www.postimees.ee/3005125/ministeerium-lapsega-suhtlemise-voimaldamiseks-riigil-sunnimeetmeid-pole?_ga=2.101223745.1567040046.1521628910-34443383.1521628908, 21. märts 2018.

riiklikult rahastatav pole see ka jätkusuutlik, toob endaga kaasa pikki ja ajamahukaid kohtuvaidlusi ning toob endaga kaasa negatiivse mõju laste heolule.¹¹⁴

2.2. Suhtluskorra täitmise takistamine lapse enda poolt

Kohtulahendite läbitöötamisel ja analüüsimisel selgub, et probleeme on tekkinud kohtu poolt määratud suhtluskorra täitmisega olukorras, kus laps keeldub suhtluskorda täitmast ja ei soovi suhelda lahus elava vanemaga. PKS § 123 lg 1 kohaselt teeb kohus kõiki lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoonelise lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS)¹¹⁵ § 558 lg 1 kohaselt kuulab kohus kohtuvaidluse korral ära vanemad isiklikult. Kui menetlus toimub lapse heaolu ohustamise üle, kuulab kohus vanemad isiklikult ära ja arutab nendega lapse huvide kaitset. TsMS § 563 lg 5 kohaselt peab kohus püüdma saavutada vanemate kokkulepet lapsega suhtlemise kohta. Eelnevatest regulatsioonist lähtudes selgub, et lapsi puudutavates vaidlustes on eelkõige vaja lähtuda nende huvist ja lapse ärakuulamisest. Eesti õiguspraktikast tulenevalt ei ole kohtul kohustust pärast lapse ärakuulamist arvestada tema soovidega.

Euroopa Liidu põhiõiguste hartas¹¹⁶ artikkel 24 punkti 1 kohaselt on lastel õigus heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele, nad võivad vabalt väljendada oma seisukohti, mida võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele. EL põhiõiguste harta artikkel 24 punkt 2 kohaselt tuleb kõikides lastega seotud toimingutes esikohale seada laste huvid. EL põhiõiguste harta artikkel 24 punkt 3 kohaselt on igal lapsel õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus.

Eesti õiguskorras on kohtu poolt määratud suhtluskorra täitmine kohustuslik ka siis, kui laps on suhtluskorra täitmise vastu. Üksnes kohus on pädev hindama ja olukorda ümberhindama, kuid selle jaoks on vaja pöörduda uuesti kohtu poole. Lapse tahte vastaselt suhtluskorra täitmine võib

¹¹⁴ RRTKm 2-17-3347, p 25.

¹¹⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I, 19.03.2019, 22.

¹¹⁶ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2012/C 326/02), art 24 punkt 1, 2 ja 3. Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=ET>, 9. jaanuar 2018.

avaldata lapsele negatiivset mõju ja tekitada trotsi.¹¹⁷ Probleemide ennetamiseks ja vältimiseks tuleks vanematel teha koostööd ja arvestada lapse soovide, huvide ja suhtluskorra mõjuga.

Vanem saab last mõjutada ja veenda suhtlemise korra täitmiseks ja mitte teha takistusi kohtumääruse täitmiseks. Seetõttu saab lapsega suhtlemist reguleeriva kotulahendi täitmiseks mõjutada sunnivahenditega näiteks vanemat, kes on kohustatud võimaldama lapsel kohtu määratud suhtlemise korra järgi teise vanemaga suhelda.¹¹⁸ „Lapse huvides on kasulik lahus elava vanemaga suhete säilitamine, kui suhtlemine toimub vabatahtlikult.“¹¹⁹ Pidev lapse vastumeelne sundimine suhtluskorra täitmiseks ei ole kooskõlas lapse huvidega ja kahjustab lapse huve.

Kui üks vanem ignoreerib kohtu poolt kindlaksmääratud suhtluskorda ja takistab teisel vanemal lapsega suhelda, on mõjuvaks abinõuks hooldusõiguse ülevaatamine ning lapse kasvatada jätmise teise ehk seaduskuuleka vanema juurde. Eeldusel, et vanem tahab ja suudab ise last kasvatada ega tee teisele vanemale suhtlemises takistusi.¹²⁰ Käesoleva töö autori arvates ei muutu meie õigussüsteem kindlasti nii märkimisväärselt, et meie õiguspraktika lähitulevikus võetaks kasutusele juba eos probleeme lahendavad abinõud selleks, et tagada vanema hoidumine õiguste kuritavimisest.

2.3. Muude probleemide ja takistuste ilmnemine suhtluskorra täitmisel

Kohtupraktika analüüsimise tulemusena leib käesoleva töö autor, et teatud juhtudel on kohtute ebapiisava tegevuse tagajärjel kohtulahendiga määratud suhtluskorra täitmine saanud takistuseks. Esineb olukordi, kui kohtu poolt ei ole suhtluskorra reguleerimisel arvestatud asjaosaliste seisukohtadega või ei ole piisavalt tähelepanu pööratud kõikidele asjaoludele. Kohtu poolt määratud suhtluskord peab olema täidetav ning kontrollitav. Kohtute ebapiisava tegevuse

¹¹⁷ Espenberg, K. jt. Vanema hooldusõiguse määramise uuring. Lõppraport. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE, november 2013. Kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/www_ut/vanema_hooldusoiigus_loppraport_isbn.pdf, 19. jaanuar 2018

¹¹⁸ RKTkm 3-2-1-95-14, p 21.

¹¹⁹ Boele-Woelki, K. jt. (2007) *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

¹²⁰ Turkin, V. (2013) Lastekaitse – kellele ja milleks? Kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/1227052/viktor-turkin-lastekaitse-kellele-ja-milleks>, 20. veebruar 2018.

tinginud põhjuseks on asjaolu, et vajaliku täpsusega ei määratletud suhtlemise korda ja otsusele tuginedes ei ole võimalik praktikas kohtuotsust täita.

Näiteks kohtuasjas nr 2-16-5794 on riigikohtu tsiviilkolleegium leidnud, et ringkonnakohus ei ole isa ja laste suhtluskorda sisuliselt analüüsinudki, samuti ka maakohus. Samuti on välja toodudu, et määratud suhtluskord on kõige enam laste huve toetav ja ka vanemate võimalusi arvestav, kuid tegelikkuses on selline seiukoht formaalne ja arusaamatu, sest isa määruskaebus ringkonnakohtule põhinebki etteheitel, et isa ja laste suhtlemise aeg väheneb maakohtu määruse järgi oluliselt. Kuna tegu oli hagita menetlusega, oleks ringkonnakohus formaalse lähenemise asemel põhjalikumalt tutvuma kaebuse sisuga ja vajadusel laskma isal oma seisukoht täpsustada. Ringkonnakohtu lahend on põhjenduste osas väga vastuoluline, sest leiab, et senine laste elukorraldus (kuu aega kummagi vanema juures) ei ole laste parimates huvides, kuid möönab, et suhtluse vähenemine isaga ei ole ei isa ega laste huvides. Ometigi tuleks lastega suhtlemise kord määrata kindlaks eelkõige laste huvidest lähtuvalt. Kui laste ema oli nõus sellega, et lapsed on isaga koos samas mahus nagu väljakujunenud elukorraldus, siis jääb arusaamatuks, milleks oli vaja kindlaks määrata suhtluskord, kus laste isaga koos olemise aeg väheneb olulisel määral.¹²¹

Riigikohus on leidnud kohtuasjas nr 3-2-1-91-14, et kohtu poolt määratud suhtlemise kord ei ole selge ja täidetav osas, milles maakohus küll määras tähtpäevade ja pühade ajal suhtlemise korra, kuid ei ole määranud lapse üleandmise aega ega kohta. Samuti ei ole maakohus selgelt reguleerinud, millise nädalapäeva õhtul võib vanem lapsega aega veeta.¹²² Sellisena ei ole kohtumäärus täidetav ega vasta ei vanema ega lapse huvidele. Vältimaks vanemate olemasolevaid ja tulevikus tekkida võivaid erimeelsusi, tuleb kohtul suhtluskord kindlaks määrata nii täpselt kui võimalik, sest lapsega suhtlemise õigust reguleerivas Perekonnaseaduses ei ole sätestatud, mil viisil tuleb vanema ja lapse suhtlemise kord kindlaks määrata. Seega tuleb kohtul see kindlaks määrata nii, et see vastaks lapse huvidele. Suhtlemiskorra määramisel on arvesse vaja võtta lapse väljakujunenud päevakava, mida ei tohi lapse tervise ja heaolu huvidest rikkuda. Vanemate olemasolevaid ja tulevikus tekkivate erimeelsuste ennetamiseks on vaja kohtul ära määratleda võimalikult täpselt lapse ja vanema suhtlemisel:

1. viis;
2. aeg;

¹²¹ RKTkm 2-16-5794, p 25-27.

¹²² RKTkm 3-2-1-91-14, p 16.

3. koht;
4. kohtumise kestus;
5. sagedus;
6. lapse üleandmise kord.¹²³

Riigikohtu arvates saab kohtumääruse täitmise takistuseks kujuneda olukord, kus kohus on lapse ja vanema vahelise suhtluse korra kindlaks määranud paindlikult. See jätab vanematele võimaluse kohtulahendi alusel kokku leppida, millal täpselt kokkusaamised toimuvad. Tähelepanu tuleks pöörata asjaolule, et vanemad pöörduvadki kohtu poole eelkõige seetõttu, et et nad ei jõua omavahel suhtlemise korras ega aegades kokku leppida. Vanema ja lapse suhtlemist korraldades määrab kohus vanema suhtlemisõiguse ulatuse ning täpsustab, mil viisil peab vanema ja lapse suhtlemine toimuma. Vanema ja lapse suhtlemise korda määrates peab kohus tegema esmajoonel lapse huvidest lähtuva lahendi, kuid arvestama seejuures ka kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Sellest tulenevalt peab kohus arvestama nii vanema(te) hooldusõigust, vanema(te) õigust ja huvi lapsega suhelda kui ka lapse õigust ja huvi vanema(te)ga suhelda, samuti iga üksikjuhtumi asjaolusid, ja tegema kõike seda arvesse võttes lapse huvidest juhinduva lahendi. Kohtu ülesandeks on vanema ja lapse suhtlemise korda reguleerides lõpetada vaidlused lapsega suhtlemise korra, suhtlemise aegade üle sellest tulenevalt peab vanema ja lapse suhtlemist reguleeriv kohtulahend olema suhtlemise aegade osas täpne.¹²⁴ Samuti ei tohi jätta lapsega suhtlemise küsimusi sisuliselt otsustamata, pannes sellega vanematele kohustuse leppida mingisugustes küsimustes ise kokku.

Kuigi vanema aspektist on suhtlemise korraldamise eesmärk ühest küljest tagada vanemale võimalus tunda oma last ja säilitada või luua temaga lähedased isiklikud suhted, tuleb lapsega suhtlemist reguleerides mh arvestada ka vanema kohustust lapsega suhelda. PKS § 143 lg 1 teise lause järgi on vanemal lisaks õigusele ka kohustus lapsega suhelda ning sellest tulenevalt on suhtlemise korraldamine vajalik selleks, et lapsest lahus elav vanem osaleks lapse eest hoolitsemisel ja tema kasvatamisel.

¹²³ RRTKm 3-2-1-83-11, p 21.

¹²⁴ RRTKm 3-2-1-83-11, p 22.

Vanemate suhtluskord ei ole täidetav, kui kohus ei ole suhtluskorra määramisel arvesse võtnud mõlema vanema tööaegu.¹²⁵

Praktikas esinevad tihti suhtluskorra täitmisel takistused, sest kohtu poolt on rikutud menetlusnorme. Samuti on kohtud rikkunud suhtlemiskorda määrates menetlusõiguse normi, kuna ei selgitanud välja asja lahendamiseks olulisi asjaolusid ega kontrollinud, kas lapse ja vanema vaheline suhtlemine võib last kahjustada. Riigikohus on leidnud, et üksnes juhul, kui lahus elava vanemaga suhtlemine ei oleks lapse huvides ja avaldaks lapsele kahjulikku mõju võib vanem lapse heaolu tagamiseks takistada lahus elaval vanemal lapsega suhelda. Seda, kas lahus elava vanema ja lapse suhtlemise takistamine on lapse huvides põhjendatud, saab kohus hinnata vanema ja lapse suhtlemise korda määrates.¹²⁶

Praktikas tuleb ette ka olukordi, kus kohtu poolt määratud suhtluskord tuleb tühistada seetõttu, et kohus ei ole menetluse ajal välja selgitanud kõiki asjaolusid ega teinud endast sõltuvat, et vanemad lahendaksid isa ja lapse suhtlemise küsimuse kokkuleppel, pidades silmas lapse huve.¹²⁷ Kohus peab vanematega läbi arutama kõik küsimused, mis puudutavad lapsega suhtlust, milles vanemad on erimeelt ja ei suuda omavahel kokkuleppele jõuda.

Riigikohus on leidnud kohtuasjas nr 2-18-3298, et isikuhooldusõiguse täielik äravõtmine PKS § 135 alusel annab PKS § 152 lg 5 järgi võimaluse lapse ilma vanemate nõusolekuta lapsendamiseks. Hooldusõiguse täielik äravõtmine on erakorraline abinõu, mis käesoleva kohtulahendi puhul ei olnud põhjendatud. Vanemalt lapse suhtes isikuhoolduse täielik äravõtmine on äärmuslik meede ning lapse heaolu tagamiseks tuleb kohaldada vanema õigusi kõige vähem piiravaid abinõusid ehk abinõusid, mis on ohtu arvestades eesmärgipärased ja proportsionaalsed. Seejuures tuleb eelistada abinõusid, mis toetavad perekonda ja aitavad vanema ning lapse sidet tugevdada ja taastada mitte vastupidi. Käesolevas lahendis puudusid asjaolud, mis lubaks eeldada, et ema kahjustaks lapse kehalist, vaimset või hingelist heaolu viisil, mis annaks aluse vanemaõiguste täielikuks äravõtmiseks.¹²⁸ Kuna ema ei ohusta lapse heaolu, siis ei ole põhjust katkestada õiguslikke suhteid ema ja lapse vahel. Seega saab ema osa võtta ka lapse arenguprotsessist.

¹²⁵ RKTkm 3-2-1-83-11, p 22.

¹²⁶ RKTkm 3-2-1-6-12, p 17.

¹²⁷ RKTkm 3-2-1-113-14, p 23.

¹²⁸ RKTkm 2-18-3298, p 11.

Riigikohus leidis kohtulahendis nr 3-2-1-113-14, et lapse huve silmas pidades tuleb välisriigis suhtlemise küsimust lahendades lähtuda eelkõige asjast puudutanud lapse arengutasemest, isikuomadustest, läbisaamisest teise vanemaga ja muudest olulistest asjолudest, mis aitaksid välja selgitada, kas lapsel on turvaline lahus elava vanemaga välisriigis suhelda. Kohtul on võimalik võtta arvesse kõiki asjaolusid ning määrata astmeline suhtlemise kord, mille järgi muutuvad lapse ja vanema kohtumised järk-järgult pikemaks ja mõne aja möödudes saavad isa ja laps ka koos reisida ning välisriigis suhelda.¹²⁹ Kohus peab määrama võimalikult detailselt kindlaks vanemate ja lapse vahelise suhtlemise korra ning tehtud otsuseid suhtluskorra määramisel põhjendama.¹³⁰

Kohtulahendis nr 3-2-1-32-11 juhib riigikohus tähelepanu asjaolule, et vanemad peavad õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel toimima heas usus. See tähendab ühtlasi ka seda, et vanemad peavad oma vanema õigusi teostama ja vanema kohustusi täitma heas usus. Vanem peab lapse huvid esikohale seadma ka sellisel juhul, kui ta tegutseb enda õigusi silmas pidades, sest toimida tuleb heas usus ka ilma selleta, et kohus määraks kindlaks detailse suhtlemiskorra või teeks muudatusi juba olemasolevas suhtlemiskorras.¹³¹ Kohtud peavad tagama efektiivse kohtumenetluse ning sellest tulenevalt ka kõikide osapoolte õiguste kaitse.

Riigikohus on kohtuasjas nr 3-2-1-32-11 on tegemist olukorraga, kus maakohus on võtnud menetlusse puudutatud isiku avalduse lepitusmenetluse alustamiseks, lapsega suhtlemise korra täitmise tagamiseks ja sunnivahendite kohaldamiseks. Avaldaja esitas puudutatud isiku lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramise ning esialgse õiguskaitse kohaldamise avalduse, mille kohaselt tugines avalduses sellele, et kohtu määratud lapse ja puudutatud isiku suhtlemiskorra aluseks olevad asjaolud on muutunud. Avalduste ühine menetlemine oleks võimaldanud avalduste kiiremat lahendamist või lihtsustanud nende menetlemist ning suurendanud võimalust viia lepitusmenetlus edukalt lõpuni. Eelnev oleks olnud kooskõlas nii TsMS §-s 2 sätestatud menetlusökonoomia põhimõttega kui ka PKS § 143 lg-tes 1 ja 2 sätestatud lapse õiguste ja huvidega.¹³²

¹²⁹ RKTkm 3-2-1-113-14, p 27.

¹³⁰ RKTkm 3-2-1-83-11, p 22.

¹³¹ RKTkm 3-2-1-32-11, p 15.

¹³² RKTk 3-2-1-32-11, p 12.

Hanna Puurits on oma bakalaureusetöös tähelepanu pööranud suhtlemiskorra määramise protsessi ebamõistlikule pikkusele.¹³³ Suhtlemiskorra reguleerimisel teeb kohus vanematele ettepaneku leppitusmenetluseks, kuid see ei ole alati kõige efektiivsem viis leida lahendus. Mõnikord teeb kohus kõik endast oleneva vanemate lepitamiseks, kuid see ei pruugi anda tulemust ja üksmeele leidmine võib kesta isegi aastaid.¹³⁴

Sellest tulenevalt on väga oluline kohtu roll, et oskusklikult ja efektiivselt leida menetlusosalistele vajalik lahendus. Eesti seadusandluses ei ole praegusel hetkel sellist kontrolli mehhanismi, mille abil oleks võimalik perekonnaliikmetele kohtumääruse mõjust tekkivat järelevalvet teostada ning mille abil kohustada osapooli suhtluskorra täitmisest kinni pidama. Lapsevanemal on kohustus kohtu poolt kindlaksmääratud suhtluskorra täitmisega lapsele kaasneva mõju jälgimine. Ühtlasi vastutab lapsevanem selle eest, et kohtu poolt fikseeritud suhtluskord oleks kõigi osapoolte poolt tagatud, et suhtluskord ei rikuks lapse õigusi ja muutuvate asjaolude ilmnemisel on taaskord võimalik kohtu poole pöörduda uue otsuse tegemiseks.

Praktikas tekitab probleeme suhtluskorra täitmine. Riigikohtu üldkogu märgib kohtuasjas nr 3-2-1-4-13, et vanema ja lapse suhtlemist reguleeriva eripärase kohtulahendi täitmise kord tervikuna ei ole täitemenetluse seadustikus piisavalt selgelt reguleeritud, mistõttu vajaks nimetatud regulatsioon koosmõjus TsMS §-ga 563 täiendamist või muutmist, et tagada vanema ja lapse suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmise selge kord ning sellise kohtulahendi efektiivse ja kiire täitmine. Lisaks märgib üldkogu, et õige on kohtute arusaam, et kohtutäitur peab vanema ja lapse suhtlemist reguleerivat kohtulahendit täites lähtuma formaliseerituse põhimõttest ega saa täitemenetluses asuda hindama kohtulahendi põhjendatust, ega võtta täitemenetluses arvesse väiteid, mis annaksid alust vanema ja lapse suhtlemise korda muuta. Kui kohus on teinud vanema ja lapse suhtlemise kohta täitemenetluses täidetava kohtulahendi, saab kohtutäitur lähtuda eeldusest, et kohtulahendi täitmine on lapse parimates huvides. Praeguses asjas asusid kohtud seisukohale, et kohtutäitur määras õigesti avaldajale sunniraha, kuna avaldaja ei asunud sunniraha määramise hoiatuses märgitud tähtaja jooksul kohtulahendeid täitma.¹³⁵

¹³³ Puurits, H. Kitsaskohad lapsega suhtlemiskorra määramise ning täitmise menetluses. Bakalaureusetöö, Tallinn 2010, lk 38.

¹³⁴ RKTkm 3-2-1-64-10, p 32.

¹³⁵ RKTkm 3-2-1-4-13, p 55, 75.

Käesoleva töö autor leiab, et suhtlemiskorra üle peetavad vaidlused võivad kujuneda pikaks ja kurnavaks. Sellisel juhul on ka vanem kurnatud takistustega võitlemisel ja kui teine vanem takistab lapsega suhelda, siis võib teine vanem loobuda sootuks lapsega suhtlemisest. Igat olukorda tuleb hinnata eraldi.

Kui üks vanem on oma nõudmises kindlameelne (näiteks kohtu kaudu suhtluskorra fikseerimist nõudes), siis võib oodatud lahendini jõuda üsna kiiresti. Kuigi ei saa tagada, et teine vanem ka suhtluskorra määrusest kinni peab. Kui kohtu poolt määratud suhtluskorrast kinni ei peeta, on võimalik alustada järgmist kohtumenetlust ehk lepitusmenetlust seoses lapsega suhtlemist korraldava määruse rikkumisega.

Kui vanem sellest hoolimata kohtusse ei ilmu ja trahvihoiatusi eirab, siis ei ole ka kohtul midagi teha ning lepitusmenetlus tuleb lugeda ebaõnnestunuks. Tuginedes TsMS § 563 lg 7 p-le 1 selgub, et kohtu poole saab pöörduda osalise otsustusõiguse üleandmise nõudega, sest siis saab kohus hinnata, milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes.

Olukorras, kus vanemad ei suuda leida omavahel konsensust lapsega suhtlemisel, ei saa loota ainult kiirele kohtumenetlusele. Kohtumenetlus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramisel võib võtta väga kaua aega ning vanematele antakse teatud aeg lepitusmenetluseks erimeelsuste lahendamiseks. Alati tuleks kõigepealt proovida lahendust leida kohtuvälisel teel. Seetõttu on kohtutäituril nii õigus kui ka kohustus hoiatada lapsega suhtlemist takistavat vanemat täitemenetluses võimalikult kiiresti sunniraha määramise eest ning määrata sunniraha, kui vanem hoiatusest hoolimata takistab kohtulahendi sundtäitmist.¹³⁶

Eesti õigussüsteemis puudub selline kohtueelne instants, kus oleks võimalik suhtluskorra vaidluseid kohtuväliselt lahendada. Vaidluse tekkimise korral on võimalik pöörduda kohtusse. Üksnes kohus on pädev hindama ja otsustama, kas suhtlemise kord vastab lapse huvidele.

Selge on see, et kõike ei ole võimalik kohtulahendi resolutsiooniga kindlaks määrata. Näiteks ei peaks kohus tegelema küsimusega, millised sokid tuleb lapsele üleandmise hetkel kaasa panna. Nagu Riigikohus on selgitanud, „peaks kohtulahendi resolutsiooni detailsus jääma mõistlikkuse

¹³⁶ RKÜKm 3-2-1-4-13, p 79.

piiridesse“¹³⁷, sest liigne detailsus võib omakorda poole vahel vaid vaidlusi kaasa tuua ja vanemate ning lapse vahelisi suhteid veelgi konfliktsemasse olukorda panna.

Käesoleva töö autor rõhutab, et suhtlusõigust reguleeriva kohtulahendi sundtäitmine on keeruline ja problemaatiline, sest riigil on kohustus anda endast parim selleks, et suhtlusõiguse teostamine oleks kõigile osapooltele tagatud ja teisest küljest on vaja tagada, et õigus lapsega suhelda ei jääks vanema jaoks üksnes deklaratiivseks õiguseks. Suhtlusõiguse sealhulgas selle teostamine, tagamata jätmise on käsitatav lahus elava vanema õiguste rikkumise ja riigi kohustuste täitmata jätmisena.

¹³⁷ Torga, M. (2015) Kuidas tagada lapserööviasjas tehtud kohtulahendi täitmine? Haagi 1980. aasta lapseröövi konventsiooni kohaldamise praktiline külg. *Juridica*. Nr. 3, 219 -225.

3. BRÜSSEL II MÄÄRUSE PRAKTIKA ANALÜÜSIMINE

Vanemliku vastutuse valdkonda reguleerivad paralleelselt Brüssel II määrus ning vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev Haagi konventsioon. Vastavalt Brüssel II määruse artklile 61 on see määrus Haagi konventsiooni suhtes ülimuslik järgnevatel juhtudel:

1. juhul kui lapse alaline elukoht on liikmesriigi territooriumil
2. liikmesriigi kohtus tehtud kohtuotsuse tunnustamise ja täitmise osas teise liikmesriigi territooriumil isegi juhul, kui kõnealuse lapse alaline elukoht on kolmanda riigi territoorium, mis on Haagi konventsiooni lepinguosaline.¹³⁸

Euroopa Kohtu praktika kohtuasjades on eesmärgiks eelkõige tagada lapse põhiõigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kuna kohtu hinnangul on see õigus vaieldamatult seotud lapse parimate huvidega. Euroopa Kohtu arvates saab meetet, mis takistab lapsel säilitada regulaarseid isiklike suhteid ja otsest kontakti mõlema vanemaga õigustada üksnes lapse muu huvi, mis on kaalukam kui nimetatud põhiõiguse aluseks olev huvi.¹³⁹ Lapse õiguste vaatenurgast on tähtis Brüssel II määrus. Esiteks kohaldatakse seda kõikide vanemlikku vastutust reguleerivate otsuste suhtes perekonnaseisust olenemata. Teiseks põhinevad kohtualluvust (mille määrab tavaliselt lapse alaline elukoht) reguleerivad normid sõnaselgelt lapse parimatest huvidest lähtuvalt. Ja kolmandaks pööratakse tähelepanu laste arvamuse arvesse võtmise tagamisel.¹⁴⁰

Brüssel II määrust kohaldatakse kõigi vanemliku vastutuse tekkimise, teostamise, üleandmise, piiramise või äravõtmisega seotud tsiviilasjade suhtes. Määruse olulisus seisneb selles, et see hõlmab osapoolte ahelisi kokkuleppeid ulatuses, milles need kuuluvad täitmisele liikmesriigis,

¹³⁸ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf lapse õigusi käsitleva euroopa õiguse käsiraamat, 20. märts 2018.

¹³⁹ EKo 23.12.2009, C-403/09, Jasna Deticek vs Maurizio Sgueglia.

¹⁴⁰ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf lapse õigusi käsitleva euroopa õiguse käsiraamat, 20. märts 2018.

kus kokkulepe sõlmiti. Sellisel juhul on eesmärgiks toetada poliitikat, et pooled jõuaksid vanemliku vastutuse küsimustes kokkuleppeni läbirääkimiste teel, eelistatavalt kohtuväliselt. Seepärast tuleb sellist kokkulepet teistes liikmesriikides tunnustada ja täita samadel tingimustel nagu kohtuotsust. Keskasutused peaksid kaasa aitama vanemliku vastutuse kandjate vahelise kokkuleppe saavutamisele vahendamise teel või muul viisil ning hõlbustama sel eesmärgil piiriülest koostööd. Kui laps kolib ühest liikmesriigist teise, tuleb suhtlusõigus ja muu lapsega kokkusaamise kord tihti läbi vaadata ja kohandada uute oludega. Artikli 9 poliitiline taust seisneb selles, et vanemliku vastutuse kandjaid julgustatakse enne kolimist varem määratud suhtlusõiguse ja kokkulepete vajalikes muudatustes kokku leppima ning kui kokkuleppele ei jõuta, pöörduma erimeelsuste lahendamiseks lapse endise alalise elukoha järgse riigi kohtusse. See ei takista mingil moel isikute liikumist EL piirides, vaid tagab, et isik, kes ei saa enam suhtlusõigust endisel viisil kasutada, ei pea esitama hagi uue liikmesriigi kohtule, vaid saab suhtlusõiguse asjakohaseks kohandamiseks pöörduda veel kolme kuu jooksul pärast kolimist sama kohtu poole, kes suhtlusõiguse määras. Nimetatud ajavahemiku jooksul ei kuulu suhtlusõiguse küsimused uue liikmesriigi kohtute pädevusse. Artikkel 9 kehtib ainult juhul, kui soovitakse muuta enne lapse kolimist varem liikmesriigi kohtus suhtlusõiguse kohta langetatud otsust.¹⁴¹

Seega kui suhtlusõiguse kasutaja osaleb uue liikmesriigi kohtu menetluses ilma selle kohtu pädevust vaidlustamata, siis artiklit 9 ei kohaldata ja uue liikmesriigi kohus teostab pädevust vastavalt artiklile 8. Sellest järeldeb, et artikkel 9 ei keela suhtlusõiguse kasutajal esitada uue liikmesriigi kohtutele hagi, et taotleda suhtlusõiguse küsimuse läbivaatamist. Artikkel 9 hõlmab üksnes kohtute pädevust langetada otsus suhtlusõiguse kohta ning seda ei kohaldata muudele vanemliku vastutuse küsimustele.

3.1. Euroopa Kohtu lahendid

Euroopa Kohus teeb otsuseid erinevates kohtumenetlustes. Lapse õigusi puudutavaid asju on ta seni analüüsinud eelotsusetaotluste alusel. Tegemist on menetlusega, kus liikmesriigi kohus palub Euroopa Kohtul tõlgendada liidu esmast õigust (see tähendab aluslepinguid) või teisest

¹⁴¹ Euroopa Komisjon. Praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks. Kättesaadav: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:286910/258846/page/1>, 10. jaanuar 2018

õigust (see tähendab otsuseid ja õigusakte), mis on selle liikmesriigi kohtu menetletava juhtumi puhul asjakohane. Euroopa Kohus on kuni viimase ajani teinud otsuse ainult üksikutes lapse õigusi puudutavates kohtuasjades. Võttes arvesse üksikasjalikumate lapse õigusi käsitlevate seadusandlike meetmete ja tõhusama tegevuskava vastuvõtmist, tuleb edaspidi selliseid kohtuasju sagedamini menetlema hakata. Euroopa Kohus on lapse õiguste konventsiooni kasutanud otseselt ainult ühel juhul, nimelt kohtuasjas Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG¹⁴², et otsustada, kuidas liidu õigust tuleks lastega seoses tõlgendada. Muudel juhtudel on Euroopa Kohus otsuse tegemisel viidanud lapse õiguste üldpõhimõtetele, mis sisalduvad ka lapse õiguste konventsiooni sätetes näiteks laste huvide esikohale seadmine, õigus avaldada oma arvamust ja olla ära kuulatud.¹⁴³

Euroopa Kohtu kohtuasjas nr C-436/13 on kohus leidnud suhtlusõiguse kindlaksmääramisel, tulenevalt Brüssel II määruse artiklist 12 (lepinguline kohtualluvus), et „liikmesriigi kohtutel on seoses vanemliku vastutusega pädevus juhul kui:

1. lapsel on oluline side selle liikmesriigiga, eeskätt seetõttu, et üks vanemliku vastutuse kandjatest elab alaliselt selles liikmesriigis või et laps on selle liikmesriigi kodanik; ning
2. kõik menetluse osapooled on kohtusse pöördumise ajal sõnaselgelt või muul viisil ühehäälselt kohtute pädevust tunnistanud ning see on lapse parimates huvides.“¹⁴⁴

Brüssel II määruse Artikli 40 lõike 1 punktis a osutatud suhtlusõigust, mis on antud ühes liikmesriigis tehtud täitmisele pööratava kohtuotsusega, tunnustatakse ja täidetakse teises liikmesriigis ilma täitmisotsuse vajaduseta ning ilma võimaluseta selle tunnustamist vastustada, kui kohtuotsus on päritoluliikmesriigis tõendatud vastavalt lõikele 2. Isegi kui siseriiklik õigus ei näe ette suhtlusõigust andva kohtuotsuse täitmist seaduse alusel, võib otsuse teinud kohus kuulutada, et kohtuotsus on kõigist kaebustest olenemata täitmisele pööratav.¹⁴⁵

Euroopa Inimõiguste Kohtu jaoks on ääretult oluline lapse parimad huvid, kuid Euroopa Kohtu lahendeid analüüsid tekib ebakõla ning on näha vastupidine lähenemine. Brüssel II määruse

¹⁴² EKo 13.09.2007, C-244/06, Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG

¹⁴³ EKo 22.12.2010, C-491/10, Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs Simone Pelz.

¹⁴⁴ EKo 01.10.2014, C-436/13, E vs B.

¹⁴⁵ Kohtualluvus ning kohtuotsuste tunnustamine ja täitmine kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega (Brüsseli IIa määrus). Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133194>, 10. jaanuar 2018.

range sõnastus on Euroopa Kohtu jaoks lähtepunktiks otsuste tegemisel. Samuti on oluline asjaolu, et otsuse langetab siiski päritoluliikmesriik ise. Kohtupraktika analüüsimisel selgub, et Euroopa Kohtu arvates on lapse parimate huvide tagamiseks kõige olulisem Brüssel II määruse kohaldamine ning liikmesriikide vaheline vastastikuse usalduse põhimõte.¹⁴⁶ Kuid käesoleva töö autori arvates ei ole see alati piisav selleks, et lastele oleks siiski tagatud nende õigused, sealhulgas inimõiguste kaitsmiseks.

Käesoleva töö autor toob näitena Euroopa Kohtu kaasuse, kus asjaolude kohaselt viis ema oma lapse Austriasse pärast seda, kui suhted lapse isaga Itaalias purunesid. Lapse suhtes oli vanematel ühine hooldusõigus ja lapse viimine Austriasse oli õigusvastane. Itaalia kohus määras vanematele ühise hooldusõiguse, kui ema ei takista isa külastusõigust. Tegelikuses ei lubanud ema isal lapsega kohtuda ning Itaalia kohtu otsuse alusel pidi ema lapse tagasi tooma Itaaliasse. Austria kohtu poole pöördus ema lapse ainuhoolduseõiguse küsimuses, kuid Austria kohus pöördus seejärel Euroopa Kohtu poole, et välja selgitada kas teine liikmesriik saab keelduda otsuse täitmisest, kui täitmise hetkeks on olukord nii palju muutunud ja kujutaks lapse huvidele ohtu.¹⁴⁷

Euroopa Liidu siseselt tuleb suhtlusõiguse küsimuse lahendamise korral juhendada Brüssel II määrusest¹⁴⁸, „mis annab päritolu liikmesriigile eelise määrata hooldusõigus lapsest eraldatud vanema kasuks ning artikkel 42 (2) alusel väljastada tõend lapse tagastamise kohta.“¹⁴⁹ Otsused, mille kohta on väljastatud tõend kuuluvad koheselt täitmisele ega vaja välisriigi kohtuotsuse tunnustamise menetlust. Euroopa Kohus rõhutab, et sellised otsused on asjaoludest olenemata automaatselt täitmisele pööratavad¹⁵⁰ ning teisel liikmesriigil ei ole võimalust selle tunnustamata jätmiseks.¹⁵¹ Sellises situatsioonis on lapse ning lahuselava vanema kontakti säilimine jäetud täies ulatuses tagamata ning edasisel suhtlemisel toob endaga kaasa pöördumatuid tagajärgi.

¹⁴⁶ EKo 22.12.2010, C-491/10 PPU, Aguirre Zarraga vs Simone Pelz.

¹⁴⁷ EKo 10.07.2010, C-211/10 PPU, Povse vs Alpago.

¹⁴⁸ Kohtualluvus ning kohtuotsuste tunnustamine ja täitmine kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega (Brüssel IIa määrus). Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133194>, 10. jaanuar 2018.

¹⁴⁹ Tambek, R. Lapse parimate huvide kaitse lapseröövi menetluses, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012, lk 43.

¹⁵⁰ EKo 10.07.2010, C-211/10 PPU, Povse vs Alpago.

¹⁵¹ EKo 22.12.2010, C-491/10 PPU, Aguirre Zarraga vs Simone Pelz.

Euroopa Kohtu kohtuasjas C-498/14¹⁵² on kohus selgitanud, et kuna üks vanem keeldub teisele edastamast aadressi, kus ta lapsega koos elab, siis ei ole lapse teisel vanemal võimalustki kasutada talle kohtu poolt antud suhtlusõigust. Kuna kohtulahend puudutab vanemliku vastutuse teostamist ja lapse isikuhooldusõigust kontekstis, kus on oht tekitada pöördumatu kahju vanema ja lapse vahelisele suhtele, sest lapsele ei ole hetkel võimaldatud vanemaga kohtuda, on palutud asi lahendada kiirmenetlusena. Sellega seoses tuleb märkida, et tegu on kolmeaastase lapsega, kes on olnud oma isast lahus rohkem kui aasta. Seetõttu võib kehtiva olukorra jätkumine – kusjuures seda olukorda iseloomustab eelkõige oluline distantis isa ja lapse elukoha vahel – tõsiselt kahjustada lapse tulevast suhet oma isaga.

Et mõista ühiskondlike muutuste mõju määrusele nr 2201/2003 rõhutab autor, et lastega seotud kohtuvaidluste osas on nimetatud määruse ulatus märkimisväärselt laienenud. Määrust kohaldatakse kohtuasjades, mis on seotud vanemliku vastutusega. Selleks, et tagada vahet tegemata „kõikide laste“ võrdsus, kohaldatakse määrust varasemast suhtest sündinud laste ja väljaspool abielu sündinud laste olukorra suhtes, olenemata sellest, kas vanemlikku vastutust teostavad vanemad või mõni kolmas isik. Hinnates Euroopa Liidu seadusandja pingutusi kohandada vanemliku vastutuse valdkonda käsitlevaid õigusakte ühiskonna muutustega, toimuvad need muutused kiiremini kui õigusaktide kohandamine ning on selge, et endiselt on olemas teatavad „hallid tsoonid“, mille kohta õigusaktid täpset vastust ei anna. Euroopa Kohtu kohtuasjas C-335/17¹⁵³ on tegemist olukorraga, kus lapse vanavanem soovib kasutada suhtlusõigust. Suhtlusõiguse lai tõlgendamine ei ole omane üksnes määrusele nr 2201/2003 vaid ka muudes rahvusvahelistes õigusaktides, mis käsitlevad isiklikku suhtlemist lastega. Kohus tõlgendab määrust nii, et see hõlmab ka vanavanemate suhtlemise õigust. Tuleb siiski märkida, et teatavate liikmesriikide õiguses on vaid vanemad vanemliku vastutuse kandjad ja kolmandatel isikutel on üksnes piiratud õigused, isegi kui neile on antud suhtlusõigus.

Euroopa Kohtu kohtuasjas C-211/10¹⁵⁴ on kohus rõhutanud, et huvi jõuda lapse hooldusõiguse küsimuses õiglase ja põhjendatud kohtuotsuseni ja mõjutada isikuid loobuma katsetest last ebaseaduslikult ära viia ning tagada lapse õigus regulaarsele isiklikule suhtlemisele ning otsestele kontaktidele mõlema vanemaga kaaluvad üles võimalikud elukohavahetustega kaasnevad ebamugavused. Kuna kontakt mõlema oma vanemaga on üks lapse põhiõigusi, siis

¹⁵² EKo 16.12.2014, C-498/14, David Bradbrook vs Anna Aleksandrowics.

¹⁵³ EKo 12.04.2018, C-335/17, Neli Valcheva vs Georgios Babanarakis.

¹⁵⁴ EKo 1.07.2010, C-211/10, Doris Povse vs Mauro Alpago.

selle põhiõiguse austamine on vaieldamatult iga lapse huvidega kooskõlas. Seoses sellega tuleb tõdeda, et lapse ebaseaduslik äraviimine ühe vanema ühepoolse otsuse tagajärjel võtab enamasti lapselt võimaluse säilitada isiklikud regulaarsed suhted ja otsesed kontaktid teise vanemaga. Last ei eraldata vanematest vastu nende tahtmist, välja arvatud juhul, kui kohus otsustab kooskõlas kehtivate seaduste ja kohtumenetluse käigus, et niisugune eraldamine toimub lapse huvides.

Käesoleva töö autori arvates on ilmne, et Euroopa Kohus järgib rangelt Brüssel II määruses sätestatud ja rõhutab, et otsuste täitmise ja tunnustamise süsteem põhineb liikmesriikide vahel vastastikkuse usalduse printsiibil. Lastele tekitatud kahju suhtlusõiguse täitmisel on sundinud riiki kehtestama nii Haagi konventsiooni kui ka Brüssel II määrusega, et kehtestada erinevate riikide kohtute vahelisi süsteeme, mille eesmärgiks on juhul, kui üks vanem viib lapse õigusvastaselt ära või peab teda kinni, tema tagasitoomise nii kiiresti kui võimalik, kus ta elas enne. Käesoleval juhul on aktulaane Brüssel II määrus, mis näeb ette süsteemi, milles lapse elukohajärgsel kohtul on juhul, kui selle liikmesriigi kohus, kuhu laps õigusvastaselt ära viidi, teeb otsuse vaielda vastu lapse tagasitoomisele, teatavas mõttes lõpliku otsuse tegemise õigus ning ta võib määrata lapse tagasitoomise automaatselt täitmisele pööratava täitedokumendiga, mida ei saa teistes liikmesriikides vaidlustada.¹⁵⁵ Käesoleva töö autor leiab, et sellisel juhul ei taga selline lähenemine lapse parimate huvide kaitset igas olukorras, mida kinnitavad ka eelnevad Euroopa Kohtu lahendid. Keerulised ja pikale venivad menetlused ei ole kindlasti lapse ega ka vanema huvides. Peamiseks eesmärgiks on leida tasakaal ja ühtlasi kaitsta lapse parimaid huvisid.

3.2. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid

Lapse ja vanema vaheline suhe on kaitstud nii siseriiklikul- kui ka rahvusvahelisel tasandil, mille kaitse on tagatud Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni¹⁵⁶ artikliga 8 ja Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 26.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni¹⁵⁷ artikkel 8 sätestab õiguse era- ja perekonnaelu austamisele. Artikkel 8 punkti 1 kohaselt on igäihel õigus sellele, et austataks

¹⁵⁵ EKO, 22.12.2010, C-491/10 PPU, Aguirre Zarraga vs Simone Pelz.

¹⁵⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.

tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning sõnumite saladust. Sellest tulenevalt on laste ja vanemate vahelised suhted konventsiooni kaitsealas. Euroopa Liidu põhiõiguste harta¹⁵⁸ artikkel 7 kohaselt on igal inimesel õigus, et austataks tema perekonna- ja eraelu, eluruumi ja teabevabadust.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on esinenud arvukalt juhtumeid, kus riigid on jäänud süüdi Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artiklist 8 tulenevate positiivsete kohustuste rikkumises. Olulise rikkumisena võib näitena tuua olukorra, kui kohus ei suuda mõistliku aja jooksul langetada õiglast otsust.

Euroopa Inimõiguste kohtu lahendite läbitöötamisel ja analüüsimisel selgub, et suur osa lahenditest puudutab artikkel 8 osas laste õiguste rikkumisi. Lastega seotud kohtuvaidlustes on kohtul kohustus tagada osapooltele kiire ja hoolas kohtulahend, et vältida olukorda, kus aeg hakkab korrekture tegema ja õiguslikke küsimusi lahendama. Äärmusliku meetmena peavad ametiisikud kaaluma jõu kasutamist, et tagada lapse ja vanema vaheline suhtlemine.¹⁵⁹ Käesoleva töö autor leiab, et Euroopa Inimõiguste Kohus ei tõlgenda Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artiklit 8 nii, et lapse ärakuulamine kohtu poolt oleks alati kohustuslik. Ka liikmesriigi kohtutelt ei nõuta lapse ärakuulamist, kuid kohtul on selliste küsimuste lahendamisel ning hindamisel vaja arvesse võtta iga kohtuasja puhul eraldi konkreetseid asjaolusid (näiteks lapse küpsus ja vanus).

Näiteks kohtuasjas Sahin vs Saksamaa¹⁶⁰ keelas ema täielikult suhtluse kaebaja ning tema nelja-aastase lapse vahel. Saksamaa piirkondlik kohus leidis, et isale oma lapsega suhtlemine mõjuks lapsele kahjulikult vanemate vaheliste pingete tõttu. Lapse käest ei küsitud, kas ta oma isaga suhelda soovib ning Euroopa Inimõiguste Kohus viitas lapse ärakuulamise küsimusega seoses eksperdi esitatuud selgitustele. Ekspert kohtus kõigi menetluse osalistega ja leidis, et lapse küsitlemisega oleks võinud lapsele kaasneda risk, mida ei oleks kohtus saanud vältida. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artiklis 8 sätestatud menetluslik nõue lapse ärakuulamiseks kohtus ei tähenda sellisel juhul kohustust esitada lapsele otseseid küsimusi tema suhte kohta isaga. Kohtuasjas Sommerfeld vs Saksamaa¹⁶¹ oli kaebaja

¹⁵⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.

¹⁵⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Euroopa Liidu Teataja 2007/C 303/01. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>, 10.03.2018

¹⁵⁹ EIKo 22.04.2010, 4824/06 ja 15512/08, Macready vs. Tšehhi Vabariik.

¹⁶⁰ EIKo 8.07.2003, 30943/96, Sahin vs Saksamaa.

¹⁶¹ EIKo 8.07.2003, 31871/96, Sommerfeld vs Saksamaa.

13. aastane laps selgelt väljendanud soovi mitte kohtuda teise vanemaga. Selline olukord kestis mitu aastat. Saksamaa kohus leidis, et lapse sündimine kohtumisteks mõjutaks tema emotsionaalset ja psühholoogilist tasakaalu. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et otsustusprotsess tagas kaebajale tema huvide nõutava kaitse.

Olukorda illustreeriva näitena toob töö autor kohtuasja, kus avaldaja esitas Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebuse seoses ametiisikute suutmatusega tagada tema suhtlemist pojaga. Siseriikliku jõustunud kohtuotsusega määrati avaldajale lapsega suhtlemiskord. Avaldajal oli võimalik lapsega kohtuda vaid mõnel korral lapse ema juuresolekul. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et jõustunud kohtuotsusega määratud lapse ja vanema suhtlemiskorra tagamisel ei ole riigi positiivne kohustus suunatud mitte tulemusele, vaid vahenditele. Kohtutäitur lähtus avaldaja soovist mitte tagada suhtlusõigust jõu abil. Kohus märkis, et kuigi suhtlemisvõimaluse puudumine lapsega oli kahetsusväärne, ei esinenud siiski Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 riivet.¹⁶² Riigi kohustus on tagada lapsevanemale selliste meetmete rakendamine, mille kaudu vanem saab elada koos oma lapsega. See nõue ei ole absoluutne, kuid sõltub sellest, kas võimuesindajad on teinud endast oleneva lapsele määratud elukoha tagamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus märgib ka seda, et “aeg omandab lastega seotud küsimustes erilise kaalu, sest menetluslikud viivitused võivad tuua kaasa asja *de facto* otsustamise erinevalt kohtute otsustest. Kuid aeg ei tohi saada määravaks lapse ja vanemate suhete tuleviku kujundamisel.” Konkreetsetes kohtuasjas leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et võimud ei olnud tegutsenud piisava tõhususega. Võimud ei uurinud avaldaja väiteid lapse röövimise kohta. Kuigi jõu kasutamine kohtuotsust mittetäitva vanema suhtes lapse juuresolekul ei ole soovitatav, ei saa seda ka täiesti välistada.¹⁶³ Käesoleva töö autor on seisukohal, et lapse suhtes jõu rakendamine kohtuotsuse täitmisel võib endaga kaasa tuua pöördumatuid ning traumeerivaid tagajärgi. Perekonnaasjades tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest ning kohtulahendit tagavad meetmed ei tohi häirida last ega tekitada vanema ja lapse vahelisi konflikte. Autor on seisukohal, et sunnimeetmeid tuleks siiski vältida. Lapse jõuga viimine teise vanema juurde seda kindlasti on. Jõuga lähenemine võib tagada lahendi täitmise üheks korra, kuid ei taga suhtluskorra regulaarset järjepidevat täitmist, mis on suhtluskorra määramise tegelikult eesmärgiks. Kui muul viisil ei õnnestu vanematel kokkuleppele jõuda, siis sunnimeetmed peaksid olema suunatud suhtluskorra täitmist takistava vanema mitte lapse vastu suunatud.

¹⁶² EIKo 13.07.2010, 34630/07, Fusca vs Rumeenia.

¹⁶³ EIKo 02.02.2010, 34568/08, Dabrowska vs Poola.

Eesti Riigikohus rõhutab, et lapsega suhtluskorra täitmiseks ei saa lapse suhtes jõudu kasutada. Kolleegiumi arvates ei oleks lapse keeldumise korral tema vastu jõudu kasutades võimalik saavutada soovitud eesmärki. Eesmärgina on mõeldud lapse vahetut ja loomupärast suhtlemist selleks õigustatud isiku ehk vanemaga.¹⁶⁴

Eesti õiguskantsleri märgukirjast tulenevalt selgub, et lapse ega lapse üleandmiseks või suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku suhtes ei ole kasutatud jõudu üheski täitemenetluses. Ka Justiitsministeeriumi kohtute statistika praktikast tulenevalt ei ole kohtunikud jõu kasutamist praktikas kohtulahenditesse lisanud. Samuti märgib õiguskantsler, „et kohtutäituril on võimalus kasutada jõudu kohtulahendi täitmiseks, kui muude vahendite rakendamine on jäänud tulemusteta või kui on vajalik lahendi kiire täitmine ning jõu kasutamist õigustab lapsele heaolu tagamise vajadus, mida ei ole võimalik muul viisil saavutada. Selline meede on laste parimate huvidega vastuolus ja riivab laste õigusi ebaproportsionaalselt.“¹⁶⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud kohtuotsuses, et Brüssel II määruse artikli 11 lg-st 3 lähtuvalt on ametivõimudel kohustus väga kiiresti tegutseda ning kohtuotsuse tegemiseks hiljemalt 6 nädala jooksul nõude esitamisest. Selle tähtaja möödumine on lubatud vaid erandlikel asjaoludel. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutab seda, et kuigi jõu kasutamine ei ole soovitatav, ei ole seda võimalik välistada vanema õigusvastasest käitumisest tulenevalt.¹⁶⁶ Käesoleva töö autor leiab, et jõu kasutamine on kohtu poolne kaalutusotsus, mille tegemisel on vaja arvesse võtta kõiki asjaolusid ning kaaluda, kas jõu kasutamine selle konkreetse olukorra suhtes on proportsionaalne, mõõdukas ja eesmärgipärane.

„Saksamaa õiguse kohaselt ei tohi vanem ega ka kohtutäitur lapse suhtes jõudu kasutada.“¹⁶⁷ Boele-Wolki arvates esineb ka olukordi kui „üks vanematest teeb kõik endast oleneva selleks, et last veenda teise vanemaga suhtlema, kuid paraku tulemusteta.“¹⁶⁸ Eestis on seadusest tulenevalt

¹⁶⁴ RKTkm 3-2-1-95-14, p 21.

¹⁶⁵ Madise, Ü. Õiguskantsler, N. Parrest. Täitemenetluse seadustiku kooskõlla viimine põhiseadusega. Märgukiri nr 6-8/131398/1501356 Tallinn 27.03.2015, p 52 Kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-taitemenetluse-seadustiku-kooskollaviiminenepohiseadusega>, 22. jaanuar 2018.

¹⁶⁶ EIKo 26.07.2011, 6457/09, Shaw vs Hungary.

¹⁶⁷ Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015, lk 32.

¹⁶⁸ Boele-Woelki, K. jt. (2007) *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

võimalik lapsega suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmiseks kasutada jõudu nii lapse kui vanema suhtes.

Euroopa Inimõiguste Kohus on kohtuasjas nr 23280/08 võtnud seisukoha, et lahuselava vanemaga suhtlemisõiguse otsustamisel tuleb kohtul muuhulgas lähtuda lapse hiljutisest seisukohast. Tegemist oli olukorraga, kus ühe vanema suhtlus lapsega oli äärmiselt piiratud. Laps keeldus esimesele kohtumisele ilmumast, millega määrati lapsega koos elavale vanemalerahatrahv 3 000 eurot. Kohus leidis, et riikidel on kohustus tagada lahuselavale vanemale lapsega suhtlemine. Kohus piiras kaebaja suhtlemist enda lapsega kolmeks aastaks kohtumenetluse toimumise ajaks. Riiveks oli õiguslik alus ning legitiimne eesmärk, mistõttu tuli uurida riive vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas. Kohus lähtus koostöö puudumisest vanemate vahel. Kohtule esitati ka eksperdi seisukoht, et lahus elava vanema kontakt ei ole lapsele kahjulik. Seetõttu ei olnud suhtlusõiguse piiramine kooskõlas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁶⁹ artikliga 8.¹⁷⁰ Ka Inglismaal on Lowe käsitluse kohaselt „kohtul kohustus välja selgitada lapse huvid ja alles seejärel koostada kindel suhtluskord, siis on kohus kindel, et see on lapsele kasulik.“¹⁷¹ Eesti õigussüsteemis reguleerib lepitusmenetlust lapsega ka Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 561 lg 1 kohaselt, millest tulenevalt last puudutavas menetluses peab kohus nii vara kui võimalik ja igas menetlusstaadiumis püüdma suunata asjaosalisi asja kokkuleppel lahendama. Kohus peab asjaosalised võimalikult aegsasti ära kuulama ja juhtima nende tähelepanu võimalusele kasutada perenõustaja abi eelkõige ühise seisukoha kujundamiseks lapse hooldamisel ja tema eest vastutamisel. Suunates asjaosalisi asja kokkuleppel lahendama või juhtides tähelepanu perenõustaja abi kasutamise võimalusele, arvestab kohus sellega, kas vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne. TsMS § 561 lg 2 sätestab, et kohus võib last puudutava menetluse peatada, kui sellega ei kaasne lapse huvisid ohustavat viivitust ning kui asjaosalised on valmis laskma ennast kohtuväliselt nõustada või kui kohtu arvates on muul põhjusel väljavaateid asja lahendamiseks asjaosaliste kokkuleppel.¹⁷² Saini rõhutab last puudutavate kohtuvaidluste kohta, et „last puudutavates kohtuvaidlustes on võimalik kaasata ekspert, keda oleks võimalik rakendada eriteadmisi ja kogemusi nõudvate küsimuste lahendamiseks, samuti arvamuse ja hinnangu andmiseks.“¹⁷³

¹⁶⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.

¹⁷⁰ EIKo 06.10.2016, 23280/08, Moog vs Saksamaa.

¹⁷¹ Lowe, N. National Report: England and Wales. Q 46.

¹⁷² Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I, 19.03.2019, 22.

¹⁷³ Saini, M. (2008) Evidence Base of Custody and Access Evaluations. - *Oxford University Press*, Vol 8, No. 1, 111-129.

Kohtuasjas nr 20106/13 on Euroopa Inimõiguste Kohus võtnud seisukoha, et lahuselava vanema suhtlemisõigust lapsega ei tohiks reeglina piirata tähtajatult. Euroopa Inimõiguste Kohus ei saa asendada siseriiklike võimuorganite otsustusi seoses hooldusõiguse ning suhtlemise korraldamise küsimustes, kuid saab otsustada selle üle, kas võimuorganite otsustused ei ületanud riigi hindamisruumi. Saksamaa kohus ei selgitanud, miks suhtlemisõigust tähtajatult piirati. Kuigi kohtul on seadusest tulenev kohustus oma initsiatiivil regulaarselt hinnata suhtlemisõiguse tähtajatu piiramise proportsionaalsust, ei ole kohtunik seda teinud.¹⁷⁴

Kohustus tagada vanema ja lapse suhtlus ei seisne tulemuse saavutamises, vaid meetmete hoolsas kohaldamises. Ametivõimudel tuleb tagada kohaste meetmetega pereelu kaitse. Lapsevanemal ei ole õigust nõuda last kahjustavate meetmete kohaldamist. Ametivõimude kohustus tagada vanema suhtlus lapsega ei ole absoluutne. Tegemist on hoolsale menetlusele ning mitte lõpp-tulemusele suunatud kohustusega. Antud kaasuse osas olid vanemad vaenujalal ning lapsega suhtlust ei õnnestunud tagada ka kohtu määratud hooldajal.¹⁷⁵

Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 27 kohaselt on vanematel õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse ning perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.¹⁷⁶ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁷⁷ artikkel 8 kaitseb isikute era- ja perekonnaelu. Perekonnaelu hõlmab endas ka vanema õigust olla koos oma lapsega, sõltumata sellest, millised on lapse vanemate omavahelised suhted.¹⁷⁸ Kui siseriikliku õiguse ülesandeks on kaitsta vanema ja lapse koosolemist, siis Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) seisukoha järgi on siseriiklikud kohtud kohustatud leidma õiglase tasakaalu laste ning vanemate huvide vahel, kusjuures andes erilise kaalu lapse huvidele, mis teatud kaalutlustel tuleb seada vanemate huvidest olulisemale kohale.¹⁷⁹ Inimõiguste kohus on vanema ja lapse vahelise suhtlusõiguse puhul siseriiklikku kaalutlusõigust kitsamini tõlgendanud ning leidnud, et riikidel on kohustus tagada, et võimaldataks vähemalt piiratud kontakt vanema ja lapse vahel, kui sagedasem suhtlus ei ole

¹⁷⁴ EIKo 05.05.2016, 20106/13, Buchleier vs Saksamaa.

¹⁷⁵ EIKo 10.06.2014, 43123/10, P.K. vs Poola.

¹⁷⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁷⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.

¹⁷⁸ EIKo 21.12.2010, 20578/07, Anayo vs Saksamaa.

¹⁷⁹ EIKo 13.7.2000, 25735/94, Elsholz vs Saksamaa.

lapse huvisid arvesse võttes võimalik.¹⁸⁰ See tähendab riigile kohustust leida sobivad sunnivahendid suhtlust blokeeriva vanema käitumise muutmiseks.

EIK rõhutab, et kohtu määratud suhtluskord peab saama tingimata täidetud. See hõlmab endas ka efektiivsete trahvide (sunnirahade) ettenägemist. See, kas kohaldatav meede on sobiv suhtlusõiguse tagamiseks, sõltub suurel määral kohtulahendi täitmise kiirusest, sest kohtumenetluseks kulunud aeg võib endaga kaasa tuua parandamatuid tagajärgi lapse ja lahus elava vanema vahelisele suhtele. Sellises olukorras ei ole sunnivahendid lapse vastu soovitatavad, kuid välistada ei saa ka sanktsioonide rakendamist, kui vanem, kelle juures laps elab, käitub õigusvastaselt. EIK kohtupraktikast selgub, et probleemiks suhtlusõigusega seotud lahendite puhul on ka lapse huvide ebapiisav kaitse suhtlusõigust puudutavates vaidlustes, sest lapsi ei kaasata kohtumenetlusse piisavalt.¹⁸¹

Tervikuna Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat analüüsidest võib tähelepanu juhtida asjaolule, et üha enam võetakse menetlusse kohtuasju, mis on otseselt või kaudselt seotud laste põhiõiguste kaitse tagamise vajadusega. Kohus on esile toonud, et alati on vaja kaaluda lapse paremaid huve ja leida huvide vahel tasakaal. M. P. E. V. jt vs Šveits¹⁸² kohtuasjas oli tegemist olukorraga, kus mees ja naine olid lahutatud, kuid neil oli ühine laps. Mees saadeti riigist välja, kuid siseriiklik kohus ei arvestanud otsuse tegemisel asjaoluga, et sellisel juhul väheneb isa suhtlus lapsega drastiliselt. Kohus ei käsitlenud kaasust lapse parimate huvide kaitse aspektist. Isa ja lapse suhe on perekonnaelu kaitse alas.

Kohtuasjas Drenk vs Tšehhi Vabariik¹⁸³ on kohus rõhutanud, et vanematel tuleks enne Euroopa Inimõiguste Kohtu poole pöördumist kasutada ära kõik seaduses ettenähtud õiguskaitsevahendid, et realiseerida oma õigusi. Samuti ei ole lapsevanemal õigust nõuda lapsele kahjuliku meetme kohaldamist suhtlusõiguse realiseerimiseks. Kohtu ülesandeks on leida tasakaal nii laste kui ka vanemate huvide vahel. Laste huvid on ülimuslikud. Kuna erinevatel siseriiklikel võimuorganitel on kõige täpsem teave asjaosaliste kohta, siis on riikidel hooldusküsimuste ja suhtlusõiguse osas küllalt suur hindamisruum. Hindamisruum kitseneb siis, kui lapse ja vanema suhtes võetakse

¹⁸⁰ EIKo 10.11.2005, 40324/98, Süss vs Saksamaa.

¹⁸¹ EIKo 22.04.2010, 4824/06 ja 15512/08, Macready vs. Tšehhi Vabariik.

¹⁸² EIKo 08.07.2005, 3910/13, M.P.E.V. jt vs Šveits.

¹⁸³ EIKo 04.09.2014, 1071/12, Drenk vs Tšehhi Vabariik.

kasutusele selline meede, mis võib kahjustada või tuua kaasa suhte katkemise. Kohtul on õigus anda vanemale üksnes õigus lapsega suhtlemiseks telefoni teel.¹⁸⁴

Samuti on kohus rõhutanud, et lepinguosalisel riigil on kohustus tagada suhtlusvõimalus vanema ja lapse vahel hoolimata vanemate vahelisest konfliktist. Sellisel juhul on tegemist jõu kasutamise ja suhtlusõiguse tagamiseks.¹⁸⁵ Varasemale kohtupraktikale tuginedes leiab Euroopa Inimõiguste Kohus, et „riigi kohustus lapsega suhtlusõiguse tagamisel on menetlusliku iseloomuga, ning ei ole tegelikkuses suunatud tulemusele. Riigilt eeldatakse mõistlike sammude tegemist, kusjuures primaarseks vahendiks on lapse huvid, mis võivad prevaleerida vanema õiguste üle.“¹⁸⁶ Kohus on seisukohal, et riigi positiivne kohustus lapse ja vanema suhete tugevdamiseks seisneb ka nõustamises ja muudes võimalikes meetodites, mille eesmärgiks on tagada lapse ja vanema vaheline suhtlusõigus. Väga erandlikel asjaoludel on lubatud lapse ja vanema vahelise suhtlemise katkestamine.

Siseriikliku kohtu ülesandeks lapse parimate huvide väljaselgitamisel tuleb lähtuda lapse vanusest, küpsusest ja isiklikest eelistustest. Kohtunikel on avar hindamisruum piiramaks ajutiselt vanema ja lapse vahelist suhtlust. Hindamisruum on kitsas selliste meetmete kohaldamisel, mis täiendavalt piiraksid lapse ja vanema suhtlust.¹⁸⁷ Autor leiab, et peresuhetega seotud otsuste tegemisel tuleb kohtul muuhulgas arvestada ka faktilisi, emotsionaalseid, psühholoogilisi, materiaalseid ja meditsiinilisi asjaolusid.

Käesoleva töö autor nõustub Euroopa Inimõiguste Kohtu poolt rõhutatud seisukohtadega, et lastega seotud asjades on laste huvid esmatähtsad ja ülimalikud vanemate huvide ees ning vanemal puudub õigus taotleda lapsele kahjulike meetmete kohaldamist. Kohtu poolne kohustus toetada lapse ja lahuselava vanema suhtlemist ei ole suunatud lõpptulemusele, vaid sobivate meetmete kohaldamisele, mis arvestavad ka lapse huve.

Kohus rõhutab veelkord, et siseriiklike kohtute hinnanguid ei asendata. Riikidel on avar hindamisruum peresuhete üle otsustamisel, kuid laste huvid on igal juhul prioriteetsed. Täiendavalt on kohus rõhutanud, et kohustus tagada vanema ja lapse suhtlus ei seisne tulemuse

¹⁸⁴ EIKo 07.05.2013, 20660/10, Dumitru Carstoiu vs Rumeenia.

¹⁸⁵ EIKo 17.07.2014, 19315/11, T. vs Tšehhi Vabariik.

¹⁸⁶ EIKo 17.04.2012, 805/09, Pascal vs Rumeenia.

¹⁸⁷ EIKo 12.02.2013, 51555/09, J. jt vs Soome.

saavutamises, vaid meetmete hoolsas kohaldamises. Kohustus tagada vanema suhtlus lapsega ei ole absoluutne. Tegemist on hoolsale menetlusele ning mitte lõpptulemusele suunatud kohustusega.¹⁸⁸

Kohus rõhutab oma otsustes Hokkanen vs Soome¹⁸⁹ ja H. N vs Poola,¹⁹⁰ et lapse ja vanema suhtlemise mitte võimaldamine riivab õigust perekonnavalule, kuid selline riive on põhjendatud üksnes siis, kui see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas ja seadusetega kooskõlas. Seejuures on kohus seisukohal, et Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklist 8 tuleneb riigile positiivne kohustus tagada lapse ja vanema suhte kaitse. Suhtlemiskorra regulatsioon peab tagama lahuselava vanema ja lapse vahelise suhtlusõiguse sellisel määral, mis arvestab lapse huvidega ja tagab lapsele vanemate lahuselu korral nii isiklikud suhted kui kontakti mõlema oma vanemaga.

Üldpõhimõtte, mida tuleb kontakti säilitamist käsitlevas kohtupraktikas järgida, rõhutab lapse õigust saada teavet, õigust konsulteerimisele, õigust väljendada oma seisukohti ning võtta arvesse asjakohaseid seisukohti. Samuti on vaja kaaluda, kas kohtul on olemas teave lapse parimate huvide välja selgitamiseks ja kas lapsele on tagatud õigus saada teavet nii menetluse kui selle tulemuste kohta. Lastele on vaja tagada turvaline koht oma seisukohtade ja arvamuste väljendamiseks (lähtudes lapse küpsusest ning vanusest).

Menetluse pikkus (üldine aeg) hõlmab endas ka kohtuotsuse täitmisele kulutatud aega ning seda võetakse arvesse selle mõistliku kestuse hindamisel. Mõistliku aja määratluse näitena võib tuua Macready vs. Tšehhi Vabariik¹⁹¹ kohtuasja, kus Euroopa Inimõiguste kohus tuvastas artikli 8 riive ning avaldajale määrati hüvitiseks 15 000 eurot, sest ametivõimud ei suutnud tagada 20 kuu jooksul avaldajal oma lapsega suhelda. Viidatud lahendis oli aeg see, mis asus määrama küsimust, mida oleks tulnud õiguslikult lahendada.

„Suhtlusõigus on õigus, mis sisaldab endas vastastikuseid kohustusi. Fakti, et suhtlusõigus on piiratud või tõrjutud, võttes arvesse lapse heaolu, ei ole see siiski põhjus suhtlusõiguse olemasolu

¹⁸⁸ EIKo 27.05.2014, 9929/12, Buchs vs Šveits.

¹⁸⁹ EIKo 23.09.1994, 19823/92, Hokkanen vs Soome.

¹⁹⁰ EIKo 13.12.2005, 24205/06, H.N vs Poola.

¹⁹¹ EIKo 22.04.2010, 4824/06 ja 15512/08, Macready vs. Tšehhi Vabariik.

eitamiseks.¹⁹² Hooldusõigus ja üldine perekonnaelu toimimine lapse ja tema vanema vahel on õiguslikult saavutatav läbi suhtlemise ja kokkusaamise korra läbi, millest tulenevalt on vaja igat juhtumit eraldi hinnata ning analüüsida. Vanemal on õigus koos olla oma lapsega ja ka vastupidi.¹⁹³

Tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, et Euroopa Inimõiguste kohus ei arvesta kohtupraktikaga, mis on liikmesriikide poolt pika aja jooksul välja kujunenud ning rõhutab lapse parimate huvidega arvestamise vajalikkust selles ulatuses, mis on vajalik hooldusõiguse ja suhtlusõiguse menetluses. Vastupidiselt sellele tugineb Euroopa Kohus vastastikkuse usalduse printsiibile isegi olukorras, kus on rikutud inimõiguste normi.

Käesoleva töö autori arvates on mõlemad lähenemise viisid üsna äärmuslikud ja teineteist välistavad, tuues endaga kaasa pigem negatiivse mõju lapse õigustatud huvist tulenevalt. Walker väidab, et sellest tulenevalt „ei tohiks kohtud tegutseda üksteisest isoleeritult eraldi vaid koostööle orienteeritult. Kui Euroopa Kohus ei pööra piisavalt tähelepanu laste fundamentaalsete inimõiguste kaitsmisele ja Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutab lapse ülimuslikkust, siis on suur tõenäosus, et Euroopa Inimõiguste Kohus hakkab Euroopa Kohtu otsuseid ümber vaatama.“¹⁹⁴ Oluline on leida tasakaal Brüssel II määruse ja Haagi konventsiooni toimimise vahel, sest laste põhiõigused ja huvid peavad olema kaitstud ja esikohale seatud.

Euroopa Liidu liikmesriikidel on kohustus rakendada vastavaid meetmeid, et tagada vanemate ja laste toetamine ja kaitsmine. Samuti leiab käesoleva töö autor, et lapsed tuleks oma vanematest lahutada vaid erandkorras. Riikidel on laste ja vanemate teineteisest lahutamise esialgsete otsuste tegemisel suur kaalutusruum¹⁹⁵, kuid rangemalt tuleks kontrollida täiendavate lisapiirangute kehtestamist näiteks suhtlusõiguse piiramine ja selle jaoks vajalike õiguslike kaitsemeetmete rakendamine, mille eesmärgiks on tõhusalt kaitsta vanemate ja laste õigust perekonnaelu kaitsele ning austamisele. Piirangutega kaasneb alati oht lapse ja vanema vahelistes peresuhetes.

¹⁹² Vaiksaar, A. Kriminaalvastutus tsiviilasjas tehtud kohtulahendi mittetäitmise eest, magistr töö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012, lk 43.

¹⁹³ Maruste, R. (2004) *Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse*. Tallinn: Juura.

¹⁹⁴ Walker, L., Beaumont, R. P. (2011) Shifting the Balance Achieved by the Abduction Convention: The Contrasting Approaches of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice - *Journal of Private International Law*, Vol 7, No. 2, 231-249.

¹⁹⁵ EIKo 13.03.2012, 4547/94, Y.C vs Ühendkuningriik.

Nagu juba eelnevalt käesolevas magistritöös on autor käsitlenud ja rõhutanud, et suhtlemiskorda puudutavate kohtulahendite olulisus seisneb selles, et tuleb kohaldada vanema ja lapse suhet toetavaid meetmeid ja meetodeid, et lapse ja ka lahus elava vanema suhtlusõigus ja kontakt oleks tagatud. Suhtlemise korraldamise eesmärk on ühest küljest tagada vanemale võimalus tunda oma last ja luua ning säilitada temaga isiklikud lähedased suhted. „Suhtlemise korra menetlemine kohtus võib kehtivate seaduste järgi aega võtta üks kuni kaks aastat (kui menetlusele lisada veel ka kehtiv lepitusmenetluse kohustus), kui kohtulahendit täidetakse läbi kohtutäituri, siis võib menetlusaega pikendada veel aasta võrra.“¹⁹⁶ Üheks võimaluseks on tagada esialgse õiguskaitse korras suhtlemine vanema ja lapse vahel ka sel ajal kui kohtulahendit ei täideta ning lepitusmenetlusega pole veel alustatud.

¹⁹⁶ Vaiksaar, A. Kriminaalvastutus tsiviilasjas tehtud kohtulahendi mittetäitmise eest, magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012, lk 45.

KOKKUVÕTE

Suhtlusõigus on üks osa põhiseaduslikust vanemaõigusest, mis tagab suhtlusõiguse olemasolu sõltumata hoolivusõiguse kuuluvusest. Igale lapsele peab olema tagatud õigus suhelda oma mõlema vanemaga, kui see ei ole vastuolus lapse heaoluga, sest lapse huvid on need, mis peavad olema seatud esikohale. Mõlemale lapsevanemale peab samuti olema tagatud õigus ja kohustus suhelda oma lapsega, aga ka tagada teisele vanemale lapega suhtlemine. Suhtlusõiguse all mõeldakse nii vanema vahelist isiklikku kohtumist oma lapsega kui ka suhtlemist kirja, telefoni või muu suhtluskanali vahendusel.

Praktikas esineb sageli olukordi, kus vanemad ei suuda omavahelisi erimeelsusi lahendada ja siis on kohtul kohustus suhtlusõigust piirata, määrata kindlaks lapse ja vanemate vaheline suhtluskord. Suhtluskord määratakse kindlaks kõigi osapoolte huvides, mis määratakse nii täpselt kui võimalik kõiki suhtlusõiguse teostamiseks vajalike tingimusi arvestades sealhulgas suhtluse teostamise viis, aeg, koht ning vajadusel lapse üleandmise kord.

Õiguspraktikas on tekkinud probleeme kohtu poolt määratud suhtlusõiguse täitmisega. Eesti siseriiklike kohtulahendite analüüsimisel selgub, et suhtluskorra täitmine on üldjuhul takistatud kolmel juhul:

1. lapse vanema poolne tegevus või tegevusetus (näiteks olukorrad, kus vanemad ei suuda omavahelisi erimeelsusi lahendada ja seetõttu takistavad lapsel teise vanemaga suhelda);
2. lapse enda poolne tegevus või tegevusetus (näiteks vastumeelsuse korral, mis võib olla nii lapsest sõltuv kui ka teise vanema poolse vastumeelse hoiaku tekitamise tulemus);
3. kui kohtumenetluse läbiviimisel või otsuste täitmisel / mitte täitmisel esineb probleeme.

Vanemal on õigus lapse heaolu tagamiseks takistada lahus elaval vanemal lapsega suhelda, kui kohus ei ole vanemate ja lapse vahelist suhtluskorda kindlaks määranud. Kohus on lapse ja vanemate vahelise suhtluskorra määramisel hinnanud iga konkreetse kaasuse puhul personaalselt lapse heaolu ning ühtlasi välja selgitanud kõikide teadaolevate esitatud dokumentide alusel ka lapse parimad huvid. Kohtu poolt kindlaks määratud suhtluskorda ei ole vanemal õigus takistada.

Analüüsitud kohtulahenditest tulenevalt tekitab vaidlusi vanemate omavaheline konflikt, mille tagajärjel lähtutakse ainult enda aspektist ja huvidest, mõjutatakse last enda huvidest lähtuvalt ning lapse huvid jäävad tagaplaanile. Vanematevahelised erimeelsused ja konfliktid mõjutavad suhtluskorra täitmist ning see on tihti ka vanemapoolt suhtluskorra täitmise takistamise aluseks. Tegelikult mõjutavad last ka vanematevahelised erimeelsused ja seetõttu on kohtu poolt määratud suhtluskorra täitmise takistuseks saanud vanema poolt negatiivselt lapse mõjutamine ja suhtluskorra vastaselt veenmine. Vanemal on võimalik mõjutada ja veenda last ka positiivselt suhtuma määratud suhtluskorda. Autor on eelpool välja toonud mitmeid põhjuseid, millest tulenevalt ei ole tagatud lapsele suhtlust mõlema vanemaga. Olgu selleks kas vanema või lapse enda poolne vastumeelsus, kuid nii Eestis kui ka Euroopa kohtupraktika analüüsimisel selgub, et ka kohtu poolsed otsused võivad tekitada sellise olukorra, kus suhtlusõiguse kindlaksmääramisel on laste huvidest prioriteetsemaks seatud hoopis laste vanemate huvid sh lapse huvi on konkreetsete vaidluste korral jäänud välja selgitamata.

Kohtu poolt määratud suhtluskord on osapooltele täitmiseks kohustuslik, kuid selle täitmine võib olla takistatud juhul, kui laps ei soovi vanemaga suhelda. Jõu kasutamine ei taga pidevat ja regulaarset suhtlusõigust ja see võib minna vastu lapse heaoluga sealhulgas avaldada talle isegi kahjulikku mõju. Sellisel juhul on suhtluskorra täitmine problemaatiline, teatud juhtudel last kahjustav ning praktikas raskendab see kohtu poolt määratud suhtluskorra õiguspärasest täitmist.

Riigikohtu kohtulahendite analüüsimise tulemusena väidab käesoleva töö autor, et kohtu poolt määratud suhtluskorra täitmise ulatuslikuks takistuseks on kohtumenetluses esinevad puudused. Suhtluskorda peab olema kohtulahendi alusel võimalik täita ja täitmist kontrollida. Õiguspraktikas tekitab probleeme asjaolu, et kohtulahendites ei ole suhtlemiskorda määratud piisavalt detailset, suhtlemiskord on liiga paindlik, kõiki fakte ei ole uuritud, lapse huvide hindamisel ei ole kõiki asjaolusid arvesse võetud. Kohus peab olema lepitusorgani rollis, kuid samas tekitab praktikas probleeme olukord, kus kohus ei ole pooli lepitada püüdnud ega koostööle veennud, ei ole suunanud lapse huvides erimeelsusi lahendama.

Magistritöö kirjutamise käigus analüüsitud Eestis kohtulahendite pinnalt võib väita, et Eestis praktikas puuduvad efektiivsed meetmed, et mõjutada pooli kindlaksmääratud vanema ja lapse vahelist suhtluskorda täitma. Alati ei mõjuta isegi kohtulahendi täitmiseks määratav sunniraha vanemat suhtluskorda korektselt täitma. See tähendab, et kohtutäituril puuduvad siis muud

efektiivsed vahendid ja ka pädevus suhtluskorra mõju hindamisel lapse heaolust lähtuvalt täitmiseks.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et kuna kogu elu on pidevas muutumises, siis muutuvad asjaolud ka suhtlusõiguse küsimustes ning pikemaks ajaks määratud suhtluskord võib lapse huvidega vastuollu minna. Takistuse vältimiseks üks võimalusi on täitemenetluses võimaldada kohtutäituril igal korral hinnata mõju lapse huvidele, et suhtluskorra täitmine ei läheks mingil juhul vastuollu lapse huvidega. Teisest küljest hinnatuna võib suhtluskorra täitmine läbi täitemenetluse olla lapse jaoks ebaefektiivne ja liialt koormav. Käesoleva töö autor rõhutab, et käesolevas töös käsitletud õigusliku probleemi lahendamiseks tuleks eelkõige alustada vanemate omavahelisest lepitamisest, sest just seda on võimalik lahendada ka kohtuväliselt ja lapse huvisid arvesse võttes oleks selline lähenemine kõigi osapoolte huvides sh eelkõige laste huvides, et oleks tagatud efektiivne, regulaarne ja kõigi asjasse puutuvate osapoolte huvisid arvestav suhtluskord tagatud. Kui vanemad jõuavad omavahel kokkuleppele on see eelduseks ka sellele, et edaspidine suhtluskord vanemate ja laste vahel on efektiivne, paremini vastuvõetav sh kõigi osapoolte jaoks vabathlikult täidetav ning sellest tulenevalt on võimalik vältida pikki kohtuvaidlusi ja ühtegi osapoolt ei pea suhtlusõiguse tagamiseks sunniviisiliselt kohustama ega karistama. Rahumeelse ja eelkõige kohtuvälise (kuigi perelepitus ei pruugi olla vaid kohtuväline menetlus) vaidluse lahendamise tulemusel on võimalik tagada lapse parimate huvide kaitse ja ka emotsionaalne heaolu, sest ebanõistlikult pikad kohtuvaidlused suhtlusõiguse tagamise korral on koormavad nii lapsele kui ka vanemale ja kohtuvaidlused võivad endaga kaasa tuua hoopis negatiivseid ja ebaefektiivseid tulemusi.

Vanematel on võimalik last mõjutada ja veelda. Kui vanemad saavutavad üksmeele ja suudavad suhtluskorra täitmisesse positiivselt, siis väheneb ka lapse vastuolu suhtluskorra täitmisel. Vanematevahelisel koostööl on oluline roll. Käesoleva töö autor on välja toonud, et puuduvad vanemate ja laste lepitamiseks kohtuvälised organid suhtluskorra kokkuleppimiseks ja üksmeele saavutamiseks. Kohtueelne instants Eestis puudub ning perelepitus on tasuline. Sellest tulenevalt on ka selle kättesaadavus tihti problemaatiline. Riiklikul tasandil on vaja tähelepanu pöörata lastekaitse parandamisele ning kohtueelse organina on vaja luua toimiv nõustamissüsteem.

Kohtul on kaalutusõigus selleks, et lapse parimad huvid välja selgitada. Ühelt poolt on vaja määrata suhtluskord, mis eelkõige sobiks lapsele kuid samas see peab olema täidetav ja vastuvõetav ka vanemate poolt. Kuna kohtul on vanema ja lapse vaheline lepitaja roll, siis on

oluline veenda vanemaid koostööle ning mõjutama neid selliselt, et suhtluskorra vaidlus oleks võimalik lahendada lapse huvidest lähtuvalt.

Käesoleva magistritöö kirjutamise ajendiks oli kohtupraktikas ilmnenud väga sage probleem, mida oli märgata läbivalt pea kõikides lapsi puudutavates vaidlustes – hooldusõiguse küsimused ning lapsega suhtlemiskorra määramine. Probleem seisnes nii kohtulahendites kui ka praeguse hetkeni lahutatud või lahku kolinud vanemate suutmatuses suhelda teineteisega adekvaatselt lapsega seonduvates küsimustes. Lapsega koos elav vanem peab kaasa aitama lapsest lahus elava vanema ja lapse suhtlemisele, nende suhete säilitamisele ja last kohtumisteks positiivselt ette valmistama.

Lahkumine on alati keerukas kõigile asjaosalistele ja eriti lastele. Koostöö lahkuläinud vanemate vahel on parim, millega nad oma last toetada saavad. Seetõttu on oluline seada esikohale lapse huvid ja pakkudes talle mõlema vanema olemasolu ja lähedust. Kooselu lõppemisega ei lõpe ju lapse armastus kummagi vanema vastu.

Kokkuvõtvalt on EL-i riikides läbi viidud perekonnaasjade täitmise uuringus välja toodud punktid, millega peaks täitmisõigus tegelema. Peamiseks probleemide tekitajaks on inimese käitumine, leitakse, et kohtunike kompetentsi tuleb suurendada, vajalik on õiguslik raamistik, millele tuginemine aitaks kohtunikul tasakaalustada erinevaid huvisid, mida kaaluda. Olgu selleks lapse huvid ja tahe või hoopis vanemate lepitamine. Kiirendada tuleb täitmise protseduuri, parandada suhtluskorda ette nägevate kohtulahendite sisu, et kõik fikseeritud seisukohad ja õigused-kohustused oleksid kõikidele osapooltele paremini mõistetavad. Tugev juriidiline sekkumine suhtlusõiguse täitmisel on küsitavaks lahenduseks.

Hetkel Eestis kehtiv TsMS ja TMS regulatsioon suhtlusõigusega seotud vaidluste lahendamiseks on käesoleva töö autori arvates ebapiisav. Kohtul on vähe võimalusi kasutada menetluses abi lepitusmenetluse läbiviimisel, samuti pole ka selge see, kuidas peaks toimuma kohtulahendite täitmine ja milliste kriteeriumite alusel selgitada välja sobivad sunnivahendid, et kohtulahendeid täidetakse.

Magistritöö tähtsus seisneb tsiviilasjadega tegelevate kohtute, perekonnaõigusega tegelevate õiguspraktikute ning lastekaitsetöötajate tähelepanu juhtimises asjaolule, et lapse õigus säilitada kontakt mõlema oma vanemaga on väga oluline nõue nagu ka kõik sellega seonduvad vanema

hooldusõiguse ja lapsega suhtlemise õiguse põhimõtteidki. Sellest tulenevalt tuleb käesoleva magistritöö autori arvates pöörata lapse õigusele säilitada kontakt mõlema oma vanemaga senisest enam tähelepanu ning suunata ka vanemaid selle täitmisele.

SUMMARY

ACHIEVING THE RIGHTS OF THE CHILD WITH BOTH PARENTS AT THE TIME OF PROCEEDINGS BRUSSELS II REGULATION FROM THE CONTEXT OF THE FAMILY LIABILITY

Liis Liistra

The author of the work prompted the choice of this topic because the subject matter of the communication between the parent and the child was only slightly studied in Estonian legal literature. This is a topical issue inasmuch as the Supreme Court has dealt with the problems connected with the communication in several of the solutions analyzed in this Master's thesis and has taken the view that this is a problem area that has not yet been found to be a workable solution. Similarly, in practice in Estonia, it is problematic to comply with the communication procedure established by the court. In the author's opinion, it is important to map the problems encountered in practice in realizing the communication procedures specified in the rules of communication, and the reasons for their occurrence, and to find efficient and effective solutions to the problems encountered.

The author of this thesis thinks that the analysis of case law suggests that a parent living with the child refuses to provide the other parent with the right to provide information about the child. The parent of a child is primarily responsible for the interests of the child, but, from a legal point of view, the child must be guaranteed access rights to both parents. The legal problem lies in the fact that one parent has the obligation to ensure that the child has access to both parents, but in reality this is not ensured and, in this context, the child's right to communicate with both of his parents is violated.

The aim of the Master's thesis is to map the problems encountered in the practice of dealing with the practice in Estonia and the reasons for their occurrence, to find possible legal solutions for mapped problems to determine effective communication procedures and to effectively fulfill

them. The hypothesis of the thesis is that the Brussels II rules applicable to parental responsibility do not guarantee the right of the child to communicate with both parents. In order to control a hypothesis, the author of this work uses legislation, scientific literature, jurisprudence and other sources. Combined methods have been used to prepare this master's thesis. An empirical analysis of case law has been implemented in order to achieve the goal of the work, along with the solutions to the theoretical literature. The synthesis method has been used to analyze the content of the court rulings and to identify the causes of the problems that have emerged.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Teadusraamatud

1. Breen, C. (2002) *The standard of the best interest of the child. A western tradition in international and comparative law*. 1th ed. Brill: Martinus Nijhoff Publishers.
2. Boele-Woelki, K. (2005) *Common core and better law in European family law*. Oxford: Intersentia.
3. Boele-Woelki, K., Braat, B., Sumner, I. (2005) *European Family Law in Action. Volume III: Parental responsibilities*. Oxford : Intersentia.
4. Boele-Woelki, K. jt. (2007) *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.
5. Lüderitz, A. (2005) *Perekonnaõigus*. Tallinn: Juura.
6. Maruste, R. (2004) *Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse*. Tallinn: Juura.

Teadusartiklid

7. Ahas, E. (2015) Kas perest eraldamine on liigne sekkumine perekonnaautonomiasse või üks lapse huve tagavatest meetmetest? *Juridica*. Nr. 6, 397-404.
8. Birnbaum, R., Saini, M. (2012) A scoping review of qualitative studies about children experiencing parental separation. *Childhood*, Vol 20, No. 2, 260-282.
9. Dethloff, N. (2005) Parental Rights and Responsibilities in Germany. *Family Law Quarterly*, Vol 39, No. 2, 315-337.

10. Emery, E. R., Otto, K.R., W., O'Donohue, T. (2005) A Critical Assessment of Child Custody Evaluations: Limited Science and a Flawed System. *Psychological Science in the Public Interest*, Vol 6, No. 1, 1-29.
11. Funderburk, C. (2013) Best Interest of the Child Should Not Be an Ambiguous Term. *Children's Legal Rights Journal*, Vol 33, No. 2, 234-235.
12. Gould-Saltman, D., Ver Steegh, N. (2014) Joint Legal Custody Presumptions: A Troubling Legal Shortcut. *Family Court Review*, Vol 52, 263-270.
13. Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2010) Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. *Juridica*. Nr. 2, 86-101.
14. Hääl, H., Surva, L., Valma, K. (2014) Lepitusmenetlus perevaidlustes. *Juridica*. Nr. 1, 86-103.
15. Kohm, M. L. (2008) Tracing the Foundations of the Best Interests of the Child Standard in American Jurisprudence. *Journal of Law and Family Studies*, Vol 10, No. 2, 337-377.
16. Kornhauser, L., Mnookin, R. (1979) Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce. *The Yale Law Journal*, Vol 88, No. 5, 950-997.
17. Laidvee, K. (2013) Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? *Juridica*, Nr. 7, 511-516.
18. Levy, D. L. (2007) Some Critical Issues in Custody. *American Journal of Family Law*, Vol 4, No. 1, 44-51.
19. Liiv, E. (2006) Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. *Juridica*. Nr. 4, 257-261.
20. Lux, G. J. (2010) Growing Pains That Cannot Be Ignored: Automatic Reevaluation of Custody Arrangements at Child's Adolescence. *Family Law Quarterly*, Vol 44, No. 3, 452-453.
21. Mnookin, R. (2014) Child custody revisited. *Law and Contemporary Problem*, Vol 77, No. 1, 249-270.
22. Mäesalu, H. (2012) Haagi lapseröövi konventsioon ja selle kohaldamise praktika Eesti kohtutes. *Juridica*. Nr. 9, 694-708.

23. Saini, M. (2008) Evidence Base of Custody and Access Evaluations. *Oxford University Press*, Vol 8, No. 1, 111-129.
24. Scott, S. E., Emery, E. R. (2014) Gender politics and child custody: the puzzling persistence of the best-interests standard. *Law and Contemporary Problems*, Vol 77, No. 1, 69-108.
25. Siebel, C. C. (2006) Fathers and Their Children: Legal and Psychological Issues of Joint Custody. *Family Law Quarterly*, Vol 40, No. 2, 213-236.
26. Tarros, K. (2008) Kompromiss Eesti kohtupraktikas: olemus ja probleemistik. *Juridica*, Nr. 10, 674-685.
27. Torga, M. (2015) Kuidas tagada lapserööviasjas tehtud kohtulahendi täitmine? Haagi 1980. aasta lapseröövi konventsiooni kohaldamise praktiline külg. *Juridica*. Nr. 3, 219 - 225.
28. Valgma, A. (2004) Laste hooldusõiguse kaitse Haagi lapseröövi konventsiooni järgi. *Juridica*. Nr. 1, 41-52.
29. Valma, K., Surva, L., Hääl, H. (2014) Lepitusmenetlus perevaidlustes. *Juridica*. Nr 1, 86-103.
30. Walker, L., Beaumont, R. P. (2011) Shifting the Balance Achieved by the Abduction Convention: The Contrasting Approaches of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice - *Journal of Private International Law*, Vol 7, No. 2, 231-249.
31. Warshak, A. R. (2011) Parenting by the clock: The best-interest-of-the-child standard, judicial discretion, and the american law institute's „approximation rule“. *Baltimore Law Review*, Vol 41, 85-163.
32. Žurakovskaja-Aru, K. (2015) Lapse õigus vs. Võimalus suhelda vangistuses vanemaga – vanglavälisest suhtlemisest ümberpööratuna. *Juridica*. Nr. 6, 405-417.

Eesti õigusaktid

33. Eesti Vabariigi põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.
34. Karistusseadustik, RT I, 30.12.2017, 29.
35. Lastekaitseadus, RT I, 28.11.2017, 19.
36. Perekonnaseadus, RT I, 09.05.2017, 28.
37. Perekonnaseadus (kehtetu), RT I, 1994, 75, 1326.
38. Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I, 19.03.2019, 22.
39. Täitemenetluse seadustik, RT I, 30.12.2017, 19.

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

40. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Euroopa Liidu Teataja 2007/C 303/01. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>, 10.03.2018
41. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.
42. Kohtualluvus ning kohtuotsuste tunnustamine ja täitmine kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega (Brüssel IIA määrus). Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133194>, 10. jaanuar 2018.
43. Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.
44. Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsiooni ratifitseerimise seadus, RT II 2001, 5, 26.
45. Nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000.

Eesti kohtulahendid

46. RKTKm 2-16-5794

47. RKTkm 2-17-3347
48. RKTkm 2-18-3298
49. RKTkm 3-2-1-6-12
50. RKTkm 3-2-1-26-16
51. RKTkm 3-2-1-32-11
52. RKTkm 3-2-1-64-10
53. RKTkm 3-2-1-83-11
54. RKTkm 3-2-1-91-14
55. RKTkm 3-2-1-94-09
56. RKTkm 3-2-1-95-09
57. RKTkm 3-2-1-95-14
58. RKTkm 3-2-1-100-14
59. RKTkm 3-2-1-113-14
60. RKTkm 3-2-1-118-09
61. RKTkm 3-2-1-142-13
62. RKTkm 3-2-1-146-14
63. RKTko 3-2-1-13-07
64. RKTko 3-2-1-45-11
65. RKÜkm 3-2-1-4-13

Muud kohtulahendid

Euroopa Inimõiguste Kohtulahendid

66. EIKo 23.09.1994, 19823/92, Hokkanen vs Soome.
67. EIKo 13.7.2000, 25735/94, Elsholz vs Saksamaa.
68. EIKo 8.07.2003, 30943/96, Sahin vs Saksamaa.
69. EIKo 8.07.2003, 31871/96, Sommerfeld vs Saksamaa.
70. EIKo 08.07.2005, 3910/13 , M.P.E.V. jt vs Šveits.
71. EIKo 10.11.2005, 40324/98, Süss/Saksamaa.
72. EIKo 13.12.2005, 24205/06, H.N vs Poola.
73. EIKo 02.02.2010, 34568/08, Dabrowska vs Poola.
74. EIKo 22.04.2010, 4824/06 ja 15512/08, Macready vs. Tšehhi Vabariik.
75. EIKo 13.07.2010, 34630/07, Fusca vs Rumeenia.
76. EIKo 21.12.2010, 20578/07, Anayo vs Saksamaa.

77. EIKo 03.02.2011, 35637/03, Sporer vs Austria.
78. EIKo 13.03.2012, 4547/94, Y.C vs Ühendkuningriik.
79. EIKo 17.04.2012, 805/09, Pascal vs Rumeenia.
80. EIKo 26.07.2011, 6457/09, Shaw vs Hungary.
81. EIKo 12.02.2013, 51555/09, J. jt vs Soome.
82. EIKo 07.05.2013, 20660/10, Dumitru Carstoiu vs Rumeenia.
83. EIKo 27.05.2014, 9929/12, Buchs vs Šveits.
84. EIKo 10.06.2014, 43123/10, P.K. vs Poola.
85. EIKo 17.07.2014, 19315/11, T. vs Tšehhi Vabariik.
86. EIKo 04.09.2014, 1071/12, Drenk vs Tšehhi Vabariik.
87. EIKo 05.05.2016, 20106/13, Buchleier vs Saksamaa.
88. EIKo 06.10.2016, 23280/08, Moog vs Saksamaa.

Euroopa Kohtulahendid

89. EKo 13.09.2007, C-244/06, Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG.
90. EKo 23.12.2009, C-403/09, Jasna Deticek vs Maurizio Sgueglia.
91. EKo 10.07.2010, C-211/10, Povse vs Alpago.
92. EKo 22.12.2010, C-491/10, Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs Simone Pelz.
93. EKo 01.10.2014, C-436/13, E vs B.
94. EKo 16.12.2014, C-498/14, David Bradbrook vs Anna Aleksandrowics.
95. EKo 12.04.2018, C-335/17, Neli Valcheva vs Georgios Babanarakis.

Muud allikad

96. Arrak, L. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. Sotsiaaltöö, 2011, nr 5.
97. Bonder, R. Lapsendamissaladuse avaldamine avalikes huvides, magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012.
98. Child Custody and Right of Access Act (Ministry of Justice, Finland). Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1983/en19830361.pdf>, 10. veebruar 2018.
99. Children and Families Act (2014). Kättesaadav: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/pdfs/ukpga_20140006_en.pdf, 27. detsember 2017.

100. Dethloff, N., Martiny, D. Parental Responsibilities. National Report: Germany. Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Parental-Responsibilities.pdf>, 3. jaanuar 2018.
101. Euroopa Komisjon. Praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks. Kättesaadav: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:286910/258846/page/1>, 31. detsember 2017.
102. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu. (2015) Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Kättesaadav: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf lapse õigusi käsitleva euroopa õiguse käsiraamat, 20.märts 2018.
103. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2012/C 326/02), art 24 punkt 1. Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=ET>, 9. jaanuar 2018
104. Espenberg, K. jt. Vanema hooldusõiguse määramise uuring. Lõppraport. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE, november 2013. Kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/www_ut/vanema_hooldusoigus_loppraport_isbn.pdf, 19. jaanuar 2018
105. Ferrand, F. Parental Responsibilities. National Report: France. Q 44 (a). Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-Parental-Responsibilities.pdf>, 10. veebruar 2018
106. Göttig, T., Uusnen-Nacke, T. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine. Võrdlev analüüs. Justiitsministeerium 2017, lk 6. Kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/suhtlusoiguse_uuring27112017.pdf, 20. veebruar 2018.
107. German Civil Code § 1696. Kättesaadav: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html, 10. jaanuar 2018.
108. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Tallinn, Ilo 2000, lk 86.
109. Iskül, I. Lapse parim huvi hooldusõiguse üleandmisel. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015.
110. Johnson, J. L. The Best Interest Standard: A Review of How Broad Judicial Discretion and Influences of Social and Political Suggestion Have Led to An Abandonment of the Rule's Primary Purpose In Child Custody Decisions. Bepress Legal

- Series. Working Paper 435, 2005, pp 2-3. Kättesaadav: <http://law.bepress.com/expreso/eps/435/>, 20. jaanuar 2018
111. Lillsaar, M., Siiumla-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel - kes on võitja, kes kaotaja? – Riigikogu toimetised 27/2013, lk 80.
 112. Lowe, N. Parental Responsibilities. National Report: England and Wales. Q 44 (a), 45. Kättesaadav: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/England-Parental-Responsibilities.pdf>, 20. jaanuar 2018
 113. Madise, Ü. Õiguskantsler, Parrest, N. Täitemenetluse seadustiku kooskõlla viimine põhiseadusega. Märgekiri nr 6-8/131398/1501356 Tallinn 27.03.2015, p 52 Kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-taitemenetluse-seadustiku-kooskollaviiminepohiseadusega>, 22. jaanuar 2018.
 114. Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramine ning täitmise probleemistik. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2015.
 115. Mäesalu, H. Lapse tagastamata jätmine Haagi 25.10.1980. a lapseröövi konventsiooni alusel. Magistritöö, Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2012.
 116. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri, lk 1. Kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=72206f6e-0c5b-856a-84c7-b7e1c759e576&, 10. jaanuar 2018
 117. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 546 SE seletuskiri, lk 13.
 118. Praktiline juhend Brüsseli IIa määruse kohaldamiseks (Euroopa Komisjon 2015, 43). Kättesaadav: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:286910/258846/page/1>, 12. märts 2019.
 119. Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities, principle 3:26(1). Kättesaadav: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uyy-zCLBhboJ:www.cej.mj.pt/cej/recursos/ebooks/GuiaDivorcioRespParent/anexos/anexo37.pdf+&cd=1&hl=et&ct=clnk&gl=ee>, 10. veebruar 2018.
 120. Puurits, H. Kitsaskohad lapsega suhtlemiskorra määramise ning täitmise menetluses. Bakalaureusetöö, Tallinn 2010.
 121. Säde, E. Lapse ja vanema suhtluskorra sundtäitmine. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2011.
 122. Statute of the Hague conference on private International law. Kättesaadav: <http://www.hcch.net>.

123. TAI koolitus- ja teabekeskus. (2011) Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri. Kättesaadav: https://intra.tai.ee//images/prints/documents/131979527812_sotsiaalto_2011_05.pdf, 20. märts 2019.
124. Tambek, R. Lapse parimate huvide kaitse lapseröövi menetluses. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012.
125. Teder, M. (2014). Grete Lüüs: laps peab saama mõlema vanemaga kohtuda. Kättesaadav: https://arvamus.postimees.ee/3016881/grete-luus-laps-peab-saama-molema-vanemaga-kohtuda?_ga=2.98141791.1567040046.1521628910-34443383.1521628908, 21. jaanuar 2018.
126. Teder, M. (2014). Ministeerium: lapsega suhtlemise võimaldamiseks riigil sunnimeetmeid pole. Kättesaadav: https://www.postimees.ee/3005125/ministeerium-lapsega-suhtlemise-voimaldamiseks-riigil-sunnimeetmeid-pole?_ga=2.101223745.1567040046.1521628910-34443383.1521628908, 21. märts 2018.
127. Turkin, V. (2013) Lastekaitse – kellele ja milleks? Kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/1227052/viktor-turkin-lastekaitse-kellele-ja-milleks>, 20. veebruar 2018.
128. Turkin, V. Perekonnaseadus, kommentaarid ja selgitused. Tallinn, Agitaator 2007, lk 64-65.
129. Vaiksaar, A. Kriminaalvastutus tsiviilasjas tehtud kohtulahendi mittetäitmise eest. Magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2012.